वैष्णव नित्यकर्म

भाजी दामोदर कानजी

॥ श्री ॥

શેઠ વલ્લભદાસ સ્મારક ગ્રંથ

वैष्णव नित्यकर्म.

યોજનાર

વૈદ્ય દામોદર કાનજી.

આવૃત્તિ ૩ જી.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શેઠ રતનશી ડુંગરશી તથા ગોકળદાસ ડુંગરશી.

ઠેકાણું—લક્ષ્મીદાસ માર્કીટ, મુંબઈ.

કિંમત

ધર્મજીજ્ઞાસુ વૈષ્ણવને વિના મૂલ્યે આપવામાં આવે છે.

સંવત ૧૯૭૯

મુદ્રક, પ્રાણજીવન વિશ્વનાથ પાઠક.

મુદ્રણસ્થાન, આદિત્ય મુદ્રણાલય,

રાયખડ રોડ, અમદાવાદ.

પ્રકાશકે મુંબઈમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું.

શ્રી વૈષ્ણવ નિત્યકર્મની અનુક્રમણિકા. પૃષ્ટ

પ્રસ્તાવના.

આ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. મારા પરમમીત્ર રતનશીભાઇએ મને એક વર્ષથી આ કામ શરૂ કરવાનું કહેલ; પણ મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલ ભીષ્મચરિત્ર નામના પુસ્તકની વ્યવસ્થાના કામમાં હું પડેલો હોવાથી આ કામ જલદી હું ન કરી શક્યો. હાલ મારા પર સ્નેહ રાખનાર, ભાઇ પ્રાણજીવન વિ. પાઠકે મને કાળજી પૂર્વક કામ કરી આપવા જણાવતાં, તે કામ તેઓ દ્વારાજ હું પાર પાડી શક્યો. તે મારા અંગત સંબંધી હોવાથી ઉપકાર માનવાને બદલે હેવી બળની યાચના.

આ પુસ્તક સદ્દગત વલ્લભદાસ સ્મારક ફંડમાંથી પ્રગટ થાય છે, અને તેનું વૃત્તાંત એ વખત છપાઇ ગયું છે. એટલે હવે આવશ્યક નથી.

દામોદર કાનજીના જય શ્રીકૃષ્ણ

પ્રસ્તાવના.

આવૃત્તિ બીજી.

આઠ વર્ષે આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થાય છે. આવા અતિઉપયોગી પુસ્તકની અતિ માગણી થાય એ સહજ છે. છતાં આટલો વિલંબ થયો તેનું એક જ કારણ છે. તે એ કે મારા મિત્ર રતનશીભાઈને મારા માટે અપૂર્વ શ્રદ્ધાને લીધે મારી માર્ફત જ પ્રકટ કરાવવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોવાથી અને નામદાર મહારાજા શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડશ્રીએ મારા વ્યાખ્યાનો જાતે સાંભળી મને આશ્રય આપવાથી મુંબઇ ને બદલે આંહી વડોદરામાં મારૂં વસવાનું થતાં આ પુસ્તક છપાવવાનું કામ મારાથી આજ સુધીમાં ન બની શકયું. છેવટ રતનશીભાઇના આગ્રહને માન આપી સમય મેળવી આંહી (વડોદરામાં) છપાવવા માંડ્યું.

થયેલા વિલંબ માટે વૈદ્યવર્ગની ક્ષમા માગું છું. મારા આંહીં વસવા છતાં મારા મિત્રવર્ગનો મારા પ્રત્યે જે પ્રેમ વિશેષ વૃદ્ધિને પામેલો છે તે માટે હું અત્યંત આભારી છું.

વૈશાખ વદ ૧૧ — વૈદ્યશાસ્ત્રી દામોદર કાનજી.
ગુરૂવાર સં. ૧૯૭૩ — અમદાવાદી પોળ-વડોદરા.

અંતરનો આશય.

આવૃત્તિ પહેલી.

દરેક પુસ્તકમાં પ્રસ્તાવના લખવાની પદ્ધતિ પ્રાચીન કાળથી છે, તે પદ્ધતિને અંગે તેમ જ મારા અંતરનો આશય જાહેર કરવાની ખાતર ટુંકુ વિવેચન કરવાની આકાંક્ષા મને સહજ થાય છે.

મારા પરમ સ્નેહી ભાઇ શ્રી રતનશી ડુંગરશીએ મને આ પુસ્તક બહાર પાડવાને માટે સલાહ આપી અને તમામ ખર્ચ આપવાને મને જણાવ્યું, જેથી હું બહુ ખુશી થયો. જો કે આ પુસ્તકમાં ભેળાં કરી ગોઠવવા અને કોઈ સ્થળે ભાષાંતર કરવા શિવાયનો કશો મારો પ્રયાસ નથી, તેમ મહત્ત્વની એવી વાત નથી. જે પ્રાચીન લેખો છે તેનુંજ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. છતાં તેટલા જ પ્રયાસનું પણ ઉત્તમ ધાર્મિક લેખવાળું પુસ્તક પ્રગટ કરતાં કોને હર્ષ ન થાય ? મારા મિત્ર રતનશીભાઇએ આ પુસ્તક વિના મૂલ્યે મોટો ખર્ચ કરી ભેટ આપવાને માટે તૈયાર કરાવ્યું છે એ બીજી ખુશીની વાત છે, કે જેને અંગે મારા અલ્પ પ્રયાસનું પરિણામ સાર્વજનિક હિતકર થઇ પડશે. રતનશીભાઇનો આ ધાર્મિક પુસ્તક છપાવી પ્રગટ કરી વિના મુલ્યે આપવાનો જે હેતુ છે તે મારે અત્રે જાહેર કરવા જરૂર છે.

અખંડ બ્રહ્મચારી, પરમવૈષ્ણવ,
શ્રીભીષ્મનું ચરિત્ર

भीष्मचरित्र

(ભાગ પહેલો બહાર પડી ચૂકયો છે.)

આ શ્રી ભીષ્મચરિત્ર નામનું પુસ્તક બાળકથી માંડી વૃદ્ધ પર્યંત, સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોને બંન્નેને એક સરખી રીતે ઉપદેશ આપનાર, વ્યવહારનું શિક્ષણ આપનાર છે. તે ઉપરાંત વાર્તાના રસિકોને પણ રસ આપનાર છે, અને ભક્તિરસથી ભરપૂર હોવાથી તે રસનો પણ પૂર્ણ અનુભવ કરાવે છે. ટુંકામાં દૈવી અને વ્યવહારી બંન્ને વસ્તુથી પૂર્ણ અને રસમય છે. આ પુસ્તક માટે સારા સારા વિદ્વાનોએ અને શ્રીમંત મહારાજા શ્રી ગાયકવાડ સરકારે સંપૂર્ણ સંતોષ

દર્શાવ્યો છે. તેમજ સર્વે જાહેર પત્રોએ પોતાના સારા અભિપ્રાય આપેલ છે.

આ પુસ્તકની આવક મંદિર, દવાખાનું, વિદ્યાર્થી-ભવન વગેરે જાહેર સંસ્થાઓમાં જનાર છે.

કીંમત રૂ. ૩-૮-૦

રચનાર—

વૈદ્યશાસ્ત્રી દામોદર કાનજી

અમદાવાદી પોળ— મુ.—વડોદરા.

મળવાનાં ઠેકાણાં { (૧) કર્તા પાસેથી
(૨) એન. એમ, ત્રિપાઠી
પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ—મુંબઇ નં.—૨

श्रीहरि

वैष्णवद्विजानां प्रातर्विधिस्त्रिकाल-संध्या.

વૈષ્ણવ, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, અને વૈશ્યને માટે ત્રિકાળ વેદોક્ત સંધ્યા વિધિ.

रात्रेः पश्चिमयामस्य मुहूर्तो यस्तृतीयकः ।
स ब्राह्म इति विज्ञेयो विहितः स प्रबोधने ॥ १ ॥

અર્થ—રાત્રીના ચોથા પ્રહરનું ત્રીજું મુહૂર્ત એટલે પાછલી ચાર ઘડી રાત્રી રહે તે 'બ્રાહ્મમુહૂર્ત' કહેવાય છે. જાગવાને માટે એજ સમય ઉત્તમ કહેલો છે.

ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय परं ब्रह्म विचिन्तयेत्

અર્થ—બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં ઉઠી પરબ્રહ્મ એટલે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું પોતાના હૃદયમાં ચિંતવન કરવું, અર્થાત્ નામોચ્ચારણ પૂર્વક સ્મરણ કરવું.

प्रातःस्मरणम्.

मंगळाचरण.

दोर्भ्यां दोर्भ्यां व्रजन्तं व्रजसदनजनाह्वानतः प्रोल्लसन्तं।
मन्दं मन्दं हसन्तं मधु मधुरवचो मेती बेती ब्रुवन्तम्॥
गोपालीपाणिपालीतरलितवलयध्वानमुग्धान्तरालं।
वन्दे तं देवमिन्दीवरविमलदलश्यामलं नन्दबालम्॥१॥

બે હાથ તથા પગે એટલે ઘુંટણીએ ચાલતા એવા વ્રજમાં રહેવાવાળા વ્રજવાસી, જનોના બોલાવવાથી અત્યંત ઉલ્લાસમાં આવતા એવા મંદ મંદ હાસ્ય કરતા, એવા મીઠી મીઠી વ્હાલી લાગે એવી વાણીમાં બા, બા, એ શબ્દો બોલતા, ગોપીજનની તાળી લાગવાથી હસ્તમાં રહેતાં ચલાયમાન કંકણના શબ્દથી મોહ પામેલું છે, ચિત્ત જેનું એવા દિવ્ય પ્રકાશમાન કમલનાં સુંદર દલ જેવા શ્યામ વર્ણવાળા નંદનંદનને હું પ્રણામ કરૂં છું.

अचिन्त्यमव्यक्तमनन्तमव्ययम् ।
विभुं प्रभुं भावितविश्वभावनम् ॥
त्रैलोक्यविस्तारविचारकारकम् ।
हरिं प्रपन्नोऽस्मि गतिं महात्मनाम् ॥१॥

અર્થ—અચિન્ત્ય, અવ્યક્ત, અન્ત, અવ્યય, વિભુ પ્રભુ, ત્રિલોકીના વિસ્તારનો વિચાર કરનાર, મહાત્માઓના ગતિરૂપ એવા શ્રીહરિને હું શરણ થાઉં છું;

स्वकर्मफलनिर्दिष्टां यां यां योनिं व्रजाम्यहम् ।
तस्यां तस्यां हृषीकेश त्वयि भक्तिर्दृढाऽस्तु मे ॥२॥

અર્થ—પોતાના કર્મનાં ફળ ભોગવવા માટે, જે જે યોનિમાં હું જાઉં તે તે (જન્મમાં) હે હૃષીકેશ (ઇન્દ્રિયોના નિયામક) આપની દૃઢભક્તિ મને હજો. ૨.

कृष्णेरताः कृष्णमनुस्मरन्ति ।
रात्रौ च कृष्णं पुनरुत्थिता ये ॥

ते भिन्नदेहाः प्रविशन्ति कृष्णम् ।
हविर्यथा मन्त्रहुतं हुताशे ॥३॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણમાં આસક્ત, શ્રીકૃષ્ણને વારંવાર સ્મરણ કરનાર, રાત્રિમાં પણ શ્રીકૃષ્ણ અને ફરી ઉઠતાં પણ જે શ્રીકૃષ્ણને સંભારે છે; તે જીવ, મંત્ર ભણીને હોમેલું હવિ જેમ અગ્નિમાં પેસે છે તેમ દેહથી છુટો પડતાંજ શ્રીકૃષ્ણમાં પેસે છે. ૩.

त्वमेव माता च पिता त्वमेव ।
त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव ॥
त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव ।
त्वमेव सर्वं मम देवदेव ॥४॥

અર્થ—હે દેવના દેવ ! તમેજ મારા માતા, તમેજ મારા પિતા, તમેજ મારા ભાઇ, અને તમેજ મારા મિત્ર છો તમેજ વિદ્યા, તમેજ ધનદોલત, અને તમેજ મારૂં સર્વસ્વ છો. ૪.

हरेर्नामैव नामैव नामवै मम जीवनम् ।
कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा ॥५॥

અર્થ—શ્રીહરિનું નામજ, નામજ અને નામજ એ મારૂં જીવન છે. કલિયુગમાં શ્રીહરિના નામ શિવાય બીજી કોઇ સદ્દગતિ નથી જ, નથી જ, અને નથી જ. ૫.

हे जिह्वे रससारज्ञे सर्वदा मधुरप्रिये ।
नारायणाख्यं पीयूषं पिब जिह्वे निरन्तरम् ॥६॥

અર્થ—હે જીભ! તુ રસ (સ્વાદ) ને જાણનારી અને હે જીભ! નિરંતર મિષ્ટાન્નપર પ્યાર રાખનારી છે, માટે શ્રીનારાયણ નામનું જે અમૃત છે તેનું તું હંમેશાં પાન કર. ૬.

श्रीराम नारायण वासुदेव ।
गोविन्द वैकुण्ठ मुकुन्द कृष्ण ॥
श्रीकेशवानन्त नृसिंह विष्णो ।
मां त्राहि संसारभुजंगदष्टम् ॥७॥

અર્થ—હે શ્રીરામ ! હે શ્રીનારાયણ ! હે શ્રીવાસુદેવ ! હે શ્રીગોવિન્દ ! હે શ્રીવૈકુણ્ઠ ! હે શ્રીમુકુન્દ ! હે શ્રીકૃષ્ણ ! હે શ્રીકેશવ ! હે શ્રીઅનન્ત ! હે શ્રીનૃસિંહ ! હે શ્રીવિષ્ણો ! મને સંસાર (અહંતા મમતા) રૂપ સર્પે ડંખ માર્યો છે; (તેનું ઝેર ચઢે છે,) તેથી મારૂં રક્ષણ કરો.

श्रीगोवर्द्धननाथ पादयुगलं हैयंगवीनप्रियं ।
नित्यं श्रीमथुराधिपं सुखकरं श्रीविठ्ठलेशं मुदा ॥
श्रीमद्द्वारवतीश गोकुलपती श्रीगोकुलेंदुं विभुं ।
श्रीमन्मन्मथमोहनं नटवरं श्रीबालकृष्णं भजेत् ॥५॥
श्रीमद्वल्लभविठ्ठलौ गिरिधरं गोविंदरायाभिधं ।
श्रीमद्बालक कृष्ण गोकुलपती नाथं रघूणां तथा ॥
एवं श्रीयदुनायकं किल घनश्यामं च तद्वंश-ान ।
कालिंदीं स्वगुरून्गिरिं गुरुविभुन्स्वीयंप्रभूंश्च स्मरेत् ६

અર્થ—શ્રીગોવર્દ્ધનનાથજી, શ્રીનવનીતપ્રિયાજી, શ્રીમથુરેશજી, શ્રીવીઠ્ઠલનાથજી, શ્રીદ્વારકાનાથજી, શ્રીગોકલનાથજી,

શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી, શ્રી મદનમોહનજી, શ્રીનટવરલાલજી, શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી, તથા ગુરૂનાં સેવ્ય સ્વરૂપ, અને પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ, શ્રીવલ્લભાચાર્ય (મહાપ્રભુજી), ગોસ્વામી શ્રીવીઠ્ઠલનાથજી, (શ્રીગુસાંયજી) તથા તેમના સાત પુત્રો શ્રી ગિરિધરજી, શ્રીગોવિંદરાયજી, શ્રીબાળકૃષ્ણજી, શ્રીગોકુળનાથજી, શ્રીરઘુનાથજી શ્રીયદુનાથજી, શ્રીઘનશ્યામજી, તથા તેમના વંશજો તેમજ શ્રીયમુનાજી પોતાના નિવેદન મંત્રોપદેષ્ટા જે ગુરૂ હોય તે અને શ્રીગિરિરાજજીનું સ્મરણ કરવું.

चिंतासंतानहंतारो यत्पादांबुजरेणवः ।
स्वीयानां तान्निजाचार्यान्प्रणमामि मुहुर्मुहुः ॥१॥
यदनुग्रहतो जंतुः सर्वदुःखातिगो भवेत् ।
तमहं सर्वदा वंदे श्रीमद्वल्लभनंदनम् ॥२॥

જેમના ચરણકમલની રજમાત્રથી ચિંતા અને ચિંતાથી ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોનો નાશ થાય છે એવા સ્વીય જે નિજ આચાર્ય શ્રીને હું વારંવાર પ્રણામ કરૂં છું.

જેના અનુગ્રહ એટલે કૃપાથી જીવમાત્ર સર્વ દુઃખનું ઉલ્લંઘન કરી શકે છે એવા શ્રીવલ્લભનંદનને હું સર્વકાલે વંદન કરૂં છું.

એ પ્રમાણે નિત્ય પ્રાતઃસ્મરણ થઈ રહ્યા પછી બીજું કામ કરવા તત્પર થવું.

મલત્યાગ વિધિ.

समुद्रमेखले देवि पर्वतस्तनमंडले ।
विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादस्पर्शं क्षमस्व मे ॥१॥
इति भूमिं प्रार्थ्य એમ ભૂમીને પ્રાર્થના કરીને
न फालकृष्टे न जले न चित्यां न च पर्वते
न जीर्णदेवायतने वल्मीके वै कदाचन ॥
न ससत्वेषु गर्तेषु न गच्छन्नापि च स्थितः
न नदीतीरमासाद्य न च पर्वतमस्तके ॥
इति निषिद्धदेशान् विहाय ।

અર્થ—ખેડેલાં ખેતરમાં, જલાશયની સમીપમાં, ચિતામાં, પર્વતમાં, દેવાલય સબંધી સ્થળમાં, રાફડામાં, પ્રાણી સહિત ખાડામાં, ચાલતાં કે ઉભાં રહીને, નદીના તીરમાં અને પર્વતની ઉપર મળમૂત્રનો ત્યાગ કરવો નહી. આ દેશાદિ છોડીને શૌચ કરવો.

ततः ત્યાર પછી

एका लिंगे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश
उभयोः सप्त दातव्या मृदस्तिस्रस्तु पादयोः ॥१॥

અર્થ—મૂત્રેંદ્રિયને એકવાર, ગુદાને ત્રણવાર, ડાબા હાથને દશવાર, બન્ને હાથ ભેગા કરી સાતવાર, અને બન્ને પગ ઉપર ત્રણ વાર મૃત્તિકા (માટી) લગાડવી. જે જે અંગોમાં જેટલી જેટલી વખત મૃત્તિકા (માટી) લગાડવામાં આવે તેટલી તેટલી વખત જળથી તે તે અંગો ધોવાં અને પગ ધોવા પછી ફરી બન્ને હાથ ભેગા કરી ત્રણવાર મૃત્તિકા લગાવી જલથી ધોઇ નાખવા.

इत्येवं शुद्धिं कृत्वा આવી રીતે શુદ્ધિ કર્યા પછી

खदिरश्च कदम्बश्च करञ्जश्च वटस्तथा ।
तिन्तिणी वेणुपृष्टश्च आम्रनिम्बौ तथैव च ॥१॥
अपामार्गश्च बिल्वश्च अर्कश्चोदुंम्बरस्तथा
एते प्रशस्त : कथिता दन्तधावनकर्मणि ॥२॥

અર્થ—ખેર[1], કંદબ, કરંજ, વડ, આમલી, આંબો, લીંબડો, અઘેડો, બીલી, આકડો, અને ઉંબરો એ વૃક્ષોનું કાષ્ટ દન્તધાવનમાં પ્રશસ્ત છે

એવા સ્મૃત્યુક્ત કાષ્ટ બાર આંગળ લાંબુ સીધું, ટચલી આંગળીના ટેરવા જેવું જાડું લઈ ધીમે ધીમે દાંતને ઘસવા, પછી બાર વખત કોગળા કરી મુખ શુદ્ધ કરવું

ततः ત્યાર પછી સ્નાન વિધિ

पुष्करादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा
आगच्छन्तु पवित्राणि स्नानकाले सदा मम ॥१॥

---

૧ ખેર એ બાવળને મળતી જાત છે.

श्रीकृष्णवल्लभे देवि यमुने पापहारिणि
सेवायै स्नातुमिच्छामि जलेऽस्मिन्सान्निधिं कुरु ॥२॥
इत्य वाह्य स्नायात् ।

અર્થ—આ પ્રમાણે આવાહન કર્યા પછી સમગ્ર શરીરને સારી રીતે પલાળી, ટાઢા જળથી ત્રણ કોગળા કરી નાક તથા કાનમાં આંગળીઓ ઘાલી, સર્વાંગ અર્થાત્ મસ્તકથી પગ સુધી જળ વહી જાય એવી રીતે શ્રીહરિ સ્મરણ પૂર્વક સ્નાન કરવું.

धृतपवित्रवस्त्रोपवस्त्र आसने उपविश्य शरीरशुद्ध्यर्थम्

અર્થ—સ્નાન કર્યા પછી ધોયેલા વસ્ત્ર અથવા પટવસ્ત્ર અથવા ઉર્ણાવસ્ત્ર ધારણ કરી પ્રથમ દર્ભાસન પાથરી તે પર બનાત અર્થાત્ ધાબળી વિગેરેનું આસન બિછાવી તે ઉપર બેસી પ્રથમ દેહની શુદ્ધિને માટે.

गृह्णामि गोकुलाधीश चरणामृतमादरात्
अतस्त्वत्सेवनासिद्ध्यै मयि दीने कृपां कुरु ॥१॥

इममष्टाक्षरं वा मंत्रं जपंश्चरणामृतं संसेव्य नयनयोर्मस्तके हृदये च स्पृशेत्.

અર્થ—આ શ્લોક બોલી અથવા અષ્ટાક્ષર મંત્ર બોલી શ્રીજીનું ચરણામૃત મુખમાં લેઈ અને તેને આંખે મસ્તકે તથા હૃદયમાં લગાડવું.

अष्टाक्षर मंत्र–श्रीकृष्णः शरणं मम.

ततस्तर्जन्या प्रसादात्मकेन चंदनादिना द्वादशतिलकान्कुर्यात् प्रसादचन्दनाभावे उपलब्धचन्दनादौ चरणामृतं गोपीचन्दनं वा संयोज्य तेन तिलकान्कुर्यात् ।

અર્થ—તર્જનીથી ભગવત્પ્રસાદી કેસર, કુંકુમ, વા ચંદન ઇત્યાદિ દ્રવ્યોમાંથી કોઈ પણ દ્રવ્યથી દ્વાદશ અંગોમાં દ્વાદશ તિલક કરવાં. જો પ્રસાદી કુંકુમાદિ ન હોય તો કંકુમાદિકમાં ગોપીચંદન અથવા ચરણામૃત મેળવી લેવું એટલે તે પ્રસાદી થયું ગણાય

છે. દ્વાદશ તિલકના પ્રમાણ વિષે સ્કંદપુરાણમાં માર્ગશીર્ષ મહાત્મ્યમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ब्रह्मन्द्वादशपुण्ड्राणि वैष्णवः सततं धरेत्
मूर्ध्नि मूलेन मंत्रेण शेषं द्वादश नामभिः ॥१॥

અર્થ—હે બ્રહ્મન્, વૈષ્ણવે નિરંતર કેશવાદિ દ્વાદશ નામોચ્ચારણ પૂર્વક દ્વાદશ અંગોમાં દ્વાદશ તિલક કરવાં અને છેવટ 'વાસુદેવાય નમઃ' આ મૂળમંત્રથી મસ્તકપર ધારણ કરવું.

आचार्यास्तु तत्त्वदीपनिबन्धे.

दण्डाकरं ललाटे स्यात्पद्माकारं तु वक्षसि ।
वेणुपत्रनिभं बाहारेन्यद्दीपाकृति स्मृतम् ॥
दण्डाकारमिति चरणाकारस्याप्युपलक्षणम्

અર્થ—લલાટમાં દણ્ડાકૃતિ અર્થાત્ ભગવચ્ચરણના આકારવાળું તિલક કરવું, હૃદયમાં કમલની કલીના આકારવાળું તિલક કરવું, અને તે શિવાય બીજા

સઘળાં અંગોમાં દીપકની જ્યોતિના આકારવાળાં તિલક કરવાં.

તિલક કેવી રીતે કરવું તેને માટે નીચે પ્રમાણે પણ લેખ છે. આગળ જ્યાં दण्डाकारं એ પદ આવ્યું છે ત્યાં चरणाकारम् એવો પણ પાઠ છે. આ પાઠ માટે એવું પ્રમાણ છે.

हरेः पादाकृतिमात्मनो हिताय मध्येच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रयो धारयति स परस्य प्रियो भवति स मुक्तिमान् भवतीति श्रुतेः ।

જે પુરુષ શ્રીહરિના ચરણના આકારવાળું અને વચમાં છિદ્રવાળું ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર આત્માના કલ્યાણ માટે ધારણ કરે છે તે પરમાત્માનો પ્રિય થાય છે ને તે મુક્તિમાન થાય છે.

ललाटे केशवं विद्यान्नारायणमथोदरे ॥
माधवं हृदये न्यस्य गोविन्दं कंठकूपके ॥१॥

विष्णुं च दक्षिणे कुक्षौ तद्भुजे मधुसूदनम् ॥
त्रिविक्रमं कर्णमूले वामकुक्षो तु वामनम् ॥२॥
पद्मनाभं पृष्ठदेशे ककुद्दामोदरं स्मृतम् ॥
मूर्ध्नि मूलेन मंत्रेण शेषं द्वादशनामभिः ॥३॥

અર્થ—તિલક કરતી વખતે લલાટમાં તિલક કરતાં કેશવાય નમઃ, નાભી ઉપર કરતાં નારાયણાય નમઃ, હૃદયમાં કરતાં માધવાય નમઃ, કંઠમાં કરતાં ગોવિંદાય નમઃ, જમણી કંઠે કરતાં વિષ્ણુવે નમઃ જમણા બાહુએ કરતાં મધુસુદનાય નમઃ, જમણા કાનના મુલમાં ત્રિવિક્રમાય નમઃ, ડાબી કંઠે કરતાં વામનાય નમઃ, ડાબા બાહુએ કરતાં શ્રીધરાય નમઃ, ડાબા કાનના મૂલમાં કરતાં હૃષીકેશાયનમઃ, પીઠમાં કરતાં પદ્મના-ભાય નમઃ, અને કકુદ્ એટલે કાંધ પર કરતાં દામોદરાય નમઃ એમ બોલવું અને છેવટે બાકી હાથમાં લાગી રહેલાં કંકુમાદીને ધોઇ તે જલ વાસુદેવાય નમઃ, એ નામ લઇ માથે ચઢાવવું.

उच्चैश्चत्वारि चक्राणि बाहुमुले तु दक्षिणे
नाममुद्राद्वयं नीचैरेकमेकं तयोरपि ॥१॥
मध्ये तत्पार्श्वयोश्चैव द्वे द्वे पद्मे च धारयेत्
वामेऽपि चतुरः शंखान्नाममुद्रा च पूर्ववत् ॥२॥
चक्रमेकं गदे द्वे द्वे पार्श्वयोरिति भेदतः
ललाटे पद्ममेकं च नाममुद्रां तथा हृदि ॥३॥
त्रीणि त्रीणि च चक्राणि मध्ये शङ्खावुभावुभौ
हत्पार्श्वयोस्तनादूर्ध्वं गदापद्मानि बाहुवत् ॥४॥
त्रीणि त्रीणि च चक्राणि कर्णमूलद्वयोरधः
एकमेकं तदन्येषु तिलकेषु च धारयेत् ॥५॥
सम्प्रदायस्य मुद्रा तु धार्या शिष्टानुसारतः
यथारुच्यथवा धार्या न तत्र नियमो भवेत् ॥६॥

અર્થ—જમણા બાહુના મૂલમાં અર્થાત્ ખભાથી જરા નીચેના ભાગમાં ચાર ચક્ર, તેની નીચે એક મુદ્રાનમ

તેની નીચે એક શંખ; તેની નીચે ફરીથી એક નામમુદ્રા અને તેની આજુબાજુએ બન્ને મળી ચાર પદ્મ ધારણ કરવાં. એવી જ રીતે જમણા સ્તન ઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરા ઉપર ત્રણ ચક્રો કરવાં અને તેઓની વચમાં રાખેલા માર્ગમાં બે શંખો કરવા તથા તેની આજુબાજુએ બે બે મળી ચાર પદ્મો કરવાં. હૃદયમાં એક નામમુદ્રા અને તેની ચારે બાજુએ ચાર સમ્પ્રદાયમુદ્રાઓ કરવી. લલાટમાં ભ્રૂકુટી પાસે તિલકની વચમાં એક પદ્મ અથવા એક ગદા કરી તેની ઉપર મસ્તકના કેશ પર્યંત સામ્પ્રદાયિક મુદ્રાઓ કરવી, ડાબા બાહુના મૂલમાં અર્થાત્ ખભાથી જરા નીચેના ભાગમાં ચાર શંખો, તેની નીચે એક નામમુદ્રા, તેની નીચે એક ચક્ર, અને તેની નીચે બીજી એક નામમુદ્રા તથા તેની બન્ને બાજુએ બે બે મળી ચાર ગદાઓ કરવી. તે જ પ્રમાણે ડાબા સ્તન ઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરા ઉપર ત્રણ ચક્રો, વચમાં એક એક શંખ બન્ને બાજુ બબ્બે ગદા કરવી. તેવી જ રીતે ડાબા

કાનની નીચેથી કંઠ પર્યંત ત્રણ ચક્રો કરવાં તથા કંઠના તિલકની વચ્ચે એક ચક્ર કરવું અને એક શંખ ધારણ કરવો એવો પણ પ્રકાર છે. તેમ જ નાભિ ઉપર જમણી ડાબી બન્ને કેડો ઉપર પીઠ ઉપર તથા કાંધ ઉપર એક એક ચક્ર કરવું.

भगवत्सेवां कुर्वाणो वैष्णव इमाः षण्मुद्रा धारयेत् ।
तदन्यस्तु पद्मं संप्रदायमुद्रां च धारयेत् ॥

અર્થ—ભગવત્સેવા કરનારા વૈષ્ણવોએ ઉપર લખેલી છ મુદ્રાઓ અવશ્ય ધારણા કરવી અને બીજાઓએ કેવલ પદ્મ તથા સંપ્રદાયમુદ્રા ધારણ કરવી.

मुद्रा केवी रीते छापवी तेनो नकशो.

कर्णमूल कर्णमूल

च. च.

च. कंठमूल च.

च. च. च.

दक्षिणबाहुदण्ड वामबाहुदण्ड

च. शं.

च. च. शं. शं.

प. च. प. दक्षिणस्तन वामस्तन ग. शं. ग.

प. ना. प. | | ग. ना. ग.

शं. च. च. च.

ना. प. शं. प. हृदय ग. शं. ग. ना.

च. | च.

प. शं. प. सं. ग. शं. ग.

च.　　सं. नाम. सं.　　च.

सं.

दक्षिण पार्श्वे　　नाभि　　वाम पार्श्वे

च.　　च.　　च.

पृष्ठ.

* एकाक्षरोंके पूर्ण नाम—सं.—संप्रदाय, शं. शंख, च.—चक्र, ग.—गदा, प.—पद्म.

* ॥ अथ प्रातःसंध्या. ॥

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थांगतोऽपि वा ॥
यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यंतरः शुचिः ॥१॥

અર્થ—આ મંત્ર ભણી જમણા હાથની અનામિકા આગળીથી અથવા દર્ભની સળીથી પોતાના મસ્તક પર એને બીજાં પણ સઘળાં અંગોપર માર્જન કરવું અર્થાત્ તે જલ થોડું થોડું છાંટવું.

इत्यात्मानं संप्रोक्ष्य એ પ્રમાણે પોતાના શરીર ઉપર જલપ્રોક્ષણ કરીને.

ॐ केशवायनमः, ॐ नारायणाय नमः, ॐ माधवायनमः इत्याचम्य

અર્થ—એમ ત્રણ આચમન કરવાં તે પછી.

ॐगोविन्दायनमः આ મંત્ર ભણી આચમનીમાં જલ લઇ જમણા હાથની હથેલી ધોઇ નાંખવી.

---

* આ વેદોક્ત સંધ્યા કોઇ સારા વિદ્વાન પાસે શીખવાથી જ લક્ષમાં આવશે.

આચમન કર્યા પછી નીચેના ગાયત્રી મંત્રથી શિખાબંધન નિમિત્તે ધ્યાન કરવું.

गायत्री मंत्रः

ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥१॥

અર્થ—પૃથ્વી, અંતરીક્ષ અને સ્વર્ગ એ ત્રણે લોકમાં વ્યાપેલ ઉત્તમ અને અત્યંત પ્રકાશમાન સૂર્યનારાયણ અર્થાત્ શ્રી પૂર્ણ પુરષોત્તમ દેવના તેજનું હું ધ્યાન કરૂં છું, કે જે તેજ મારી બુદ્ધિને સન્માર્ગે પ્રેરે.

ततः पृथ्वीति मन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः । कूर्मो देवता । सुतलं छंदः । आसने विनियोगः ।

ॐ पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

ઉપર પ્રમાણે પૃથ્વીને હાથ લગાવી પૃથ્વીની સ્તુતિ કરવી.

इति भूमिं स्पृष्ट्वाऽऽचम्य प्राणायामं कुर्यात् ॥

પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરી પ્રથમ કહેલ ત્રણ નામો વડે આ ચમન કરી —પ્રાણાયામ કરવો-તેની વિધિ નીચે પ્રમાણે.

ॐकारस्य ब्रह्मा ऋषिः । गायत्री छंदः । अग्नि-देवता । शुक्लो वर्णः । सर्वकर्मारंभे विनियोगः । सप्त-व्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिर्वसिष्ठ-कश्यपा ऋषयो गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्ति त्रिष्टुब्-जगत्यश्छंदांसि अग्निवय्वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्राविश्वे-देवा देवताः अनादिष्टप्रायश्चित्ते प्राणायामे विनियोगः गायत्र्या विश्वामित्रऋषिः (क्षत्रियो बृहस्पति ऋषिः त्रिष्टुप् छंद इति । वैश्यस्तु प्रजापति ऋषिः जगती छंदः इति ब्रूयात्) सविता देवता अग्निर्मुखमुपनयने प्राणायामे विनियोगः

ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यम् (इति व्याहृत्युत्तरं ब्राह्मणो गुरूपदिष्टां) ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॐ आपो ज्योति रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवःस्वरोमिति. (क्षत्रियः) ॐ देवः सवितः प्रसुवयज्ञं पतिं भगाय दिव्यो गंधर्वः केतपूः केतनः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदतु स्वाहा। (वैश्यस्तु) व्याहृत्युत्तरं ॐ विश्वारूपाणि प्रति मुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे विनाकमख्यत्सविता वरेण्यो नु प्रयाग मुषसो विरा जाति। इति यथावर्ण गायत्री ॐ आपो ज्योति रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोमिति जपन् प्राणानायमेत्।

પ્રાણાયામ—બ્રાહ્મણોએ— સાત વ્યાહૃતિ એટલે ૐ ભૂ:થી શરૂ કરી ૐ સત્યં સુધી બોલી પોતાના

ગાયત્રી મંત્ર પૂરા બોલી રહ્યા પછી આપો જ્યોતિ- ર્સોમૃતં બ્રહ્મભૂર્ભુવઃ સ્વરોમ્ સુધી બોલવું અને ક્ષત્રી તથા વૈશ્યે પોતપોતાની ગાયત્રી, જે ઉપર સંસ્કૃત- માં જણાવેલી છે તે, સાતે વ્યાહૃતિ બોલ્યા પછી બોલવી અને તે પછી આપો જ્યોતિરસોऽમૃતં બ્રહ્મભૂર્ભુવઃ સ્વરોમ્ સુધી બોલવું અને આખો મંત્ર બોલીએ ત્યાં સુધી ડાબે છિદ્રેથી પ્રાણ ખેંચવો બીજી વખત બોલીએ ત્યાંસુધી પ્રાણ રોકવો અને ત્રીજી વખત બોલીએ ત્યાં સુધી પ્રાણ ઉતારવો. તેને અનુક્રમે પૂરક કુંભક ને રેચક કહે છે.

॥ संकल्प. ॥

ततः । ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो महा- पुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य ब्रह्मणो द्वितीयपरार्धे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वंतरे अष्टा- विंशतितमे कलियुगे कलिप्रथमचरणे जम्बुद्वीपे भरत-

खण्डे आर्यावर्तान्तर्गतब्रह्मावर्तैकदेशे बौद्धावतारे अमुकास्मिन्वर्तमान व्यावहारिक अमुकनाम्नि संवत्सरे अमुकायने अमुकर्तौ अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुक नक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकराशिस्थिते श्री सूर्ये अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थे श्रीदेवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु यथायथं स्वस्वराशिस्थितेसु सत्सु ममोपात्त दुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थे प्रातःसंध्योपासनमहं करिष्ये ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો,

॥ मंत्राचमनम् ॥

ॐ सूर्यश्चेति यंत्रस्य नरायण ऋषिः सूर्योदेवता अनुष्टुप्छन्दः। मंत्राचमने विनियोगः

ઉપર પ્રમાણે બોલી—જમણા હાથમાં જલ લઇને નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ॐ सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापभ्यों रक्षन्ताम् यद्रात्र्या पापमकार्षं मनसावाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुम्पतु यत्किंचिद्दुरितं मयि इदमहं माममृतायोनौ सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा। आचम्य।

એ પ્રમાણે બોલી ત્રણ વખત જલ પી જવું.

॥ मार्जनम् ॥

आपोहिष्ठेति तृचस्य सिंधुद्वीपऋषिः। गायत्री छंदः आपोदेवता मार्जने विनियोगः।

નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલતા જવું અને દર્ભવડે મસ્તક ઉપર જલ છાંટતા જવું.

ॐ आपो हिष्ठामयो भुवः ॐ तान ऊर्जे दधातनः। ॐ महेरणाय चक्षसे ॐ योवः शिवतमो रसः। ॐ तस्य भाजयते हनः। उशतीरिव मातरः।

तस्मा अरंगमामवः । ॐ यस्य क्षयाय जिन्वथ । ॐ आपोजनयथाचनः ।

॥ अघमर्षणम् ॥

द्रुपदादिवेत्यस्य कोकिलराजपुत्र ऋषिः आपोदेवता । अनुष्टुप् छन्दः । अघमर्षणे विनियोगः ।

જમણા હાથની અંજલીમાં પાણી લઈ નાક પાસે ધરી રાખી નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ॐ द्रुपदादिवमुमुचानः स्विन्नः स्नातोमलादिव ॥ पूतं पवित्रेणैवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ।

એ મંત્ર ભણી જલાંજલી, પાપ જાય છે તેમ સમજી ડાબી તરફ નાખી દેવી.

आचम्य આચમન કરીને

अर्घप्रदानम्.

गायत्र्या अर्घ्यत्रयं दत्वा

પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી ઉભા થઇ બે હાથની અંજલીમાં જલ રાખી ગાયત્રી બોલીને સૂર્યને ત્રણ અર્ઘદાન કરવા. જે ગાયત્રીમંત્ર સંધ્યાની શરૂઆતમાં આપેલ છે.

सूर्योपस्थानम्.

ॐ उद्वयमित्यस्य हिरण्यस्तूप ऋषिः अनुष्टुपछन्दः। सूर्योदेवता सूर्योपस्थानेविनियोगः

ॐ उद्वयंतमसस्परिस्वः पश्यन्त उत्तरम्। देवं देवत्रासूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्.

इत्युपस्थाय नमस्कृत्य

ઉભા થઈ ઉપલો મંત્ર બોલી સૂર્યને નમસ્કાર કરવા.

એ પ્રમાણે સુર્યોપસ્થાન કર્યા પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

ममोपात्तदुरितक्षद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं यथासंख्यांकं गायत्रीजपमहं करिष्ये।

મારા પાપના ક્ષયને માટે, શ્રી ગોપીજનવલ્લભની પ્રસન્નતા માટે મારાથી બનશે તેટલી ગાયત્રી જપીશ.

इति संकल्प्य करमालया गौमुखीतुलसीमालया दशवारमष्टविंशतिवारमष्टोत्तरशतवारं वा गायत्रीं जपित्वा ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને કરમાલાવડે અથવા તુલસીની માળાવડે દશવાર, અઠાવીશ વાર અથવા એકસોઆઠવાર ગાયત્રીજપ કરવો. જે ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવાનો છે તે મંત્ર સંધ્યાવિધિની શરૂઆતમાં શિખાબંધન અને ધ્યાનને નિમિત્તે જણાવેલ છે તેજ ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવો, અને જપ પૂરો થયા પછી હાથમાં જલ લઈ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

अनेन यथासंख्य गायत्रीजपेन श्रीपूर्णपुरुषोत्तमः श्रीसवितादेवताः प्रीयतां ।

આમ કહી જળ મૂકી પછી નીચે પ્રમાણે શ્રીપૂર્ણ પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની પ્રાર્થના કરવી.

नमोऽस्त्वनंताय सहस्रमूर्तये
सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे
सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते
सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥ १ ॥
नमोब्रह्मण्यदेवाय गो ब्राह्मण हिताय च ।
जगध्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमोनमः ॥
आकाशात्पतितं तोयं यथागच्छति सागरम् ।
सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रतिगच्छति ॥ ३ ॥
आसत्यलोकात्पातालादालोकालोकपर्वतात् ।
येसन्ति ब्रह्मणा देवास्ते यो नित्यं नमोनमः ॥४॥

એ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીને નીચે પ્રમાણે બોલી પરમેશ્વરને પ્રણામ કરવા.

अमुकसंख्याऽमुकप्रवरान्विताऽमुक गोत्रोत्पन्नोऽहं शुक्लयजुर्वेदान्तर्गतमाध्यंदिनी वाजसनेय शाखाध्यायी

अमुक शर्मा, वर्मा गुप्तोहं भो परमेश्वर त्वामभिवादये.

इति प्रातःसंध्या.

॥ अथ माध्यान्ह संध्या ॥

आचम्य प्राणानायम्य

પ્રાતઃ સંધ્યાની પેઠે આચમન અને પ્રાણાયામ કરીને સંકલ્પ કરવો તેમાં "મધ્યાન્હ સંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે" એમ બોલવું.

સંકલ્પ.

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं मध्यान्हसंध्योपासनमहं करिष्ये इति सङ्कल्प्यं

મન્ત્રાચમન.

ત્યાર પછી હાથમાં જલ લઇ નીચેનો મંત્ર બોલી મન્ત્રાચમન કરવું,

ॐ आपः पुनातु पृथिवीं, पृथ्वी पूता पुनातुमाम् यदुच्छिष्टमभोज्यं च यद्वा दुश्चरितं मम ॥ सर्वं पुनातु मामपोसतां च प्रतिग्रहं स्वाहा ।

इतिमन्त्राचमनं विधाय

अन्यत्सकलं प्रातः संध्यावत्कुर्यात् ॥

એ પ્રમાણે મન્ત્રાચમન કરી બીજું બધું પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે કરવું.

इति माध्यान्ह सन्ध्या.

अथ सायं संध्या.

कृतस्नानो धृतपवित्रवासाः पवित्रासने उपविष्य आचम्य प्राणानायम्य.

સાંજના સૂર્યાસ્ત પહેલાં શૌચાદિ આવશ્યક કાર્યથી પરવારી, પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી, પશ્ચિમ દિશા તરફ દર્ભાસન

ઉપર બેસી આચમન તથા પ્રાણાયામ કરી હાથમાં જલ લઇ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं सायं संध्योपासनमहं करिष्ये इति संकल्प्य----

મન્ત્રાચમન

હાથમાં જલ લઇ નીચેનો મંત્ર બોલી આચમન કરવું.

ॐ अग्निश्च मामन्युश्च मन्यु पतयश्च मन्यु कृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्तां यदन्हा पापमकार्षं मनसा वाचाहस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना अहस्तदवलुम्पतु यत्किंचिदुरितं मयि।

इदमहं माममृतयोनौ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा इति मन्त्राचमनं विधाय

अन्यत्सकलं प्रातः संध्यावत्कुर्यात् ॥

એ પ્રમાણે મન્ત્રાચમન કરી બીજું બધું પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રમાણે કરવું.

॥ इति त्रिकाल सन्ध्या ॥

इति त्रिकाल संध्येयं दामोदर विपश्चिता ॥
भाषया योजिता भूयान्मुदे विद्वद्द्विजन्मनाम् ॥

वैश्नव संप्रदायनी संध्या.

*गंगादितीर्थे सम्यक्स्नात्वा ॥ धौतवासःपरिधाय्य ॥ आसने उपविश्य ॥ तिलकं कृत्वा ॥ आचमनम् ॥

આચમન કરવું તેનો વિધિ, ડાબા હાથથી આચમની વડે જમણા હાથની હથેળીમાં એક માષાભાર સોનાની ગોળી ડુબે એટલું જળ લઇ તે હાથનો અંગુઠો તથા ટચલી આંગળી જૂદી રાખી તથા તે હાથને ડાબા

---

* પ્રથમ ગંગાદી તીર્થે અથવા ઘર આગળ સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી આસન (દર્ભનું, કે ઉનનું) ઉપર બેશી તિલક કરવું.

હાથની તર્જની આંગળી અડાડી રાખી, કેશવાય નમઃ એમ બોલી પહેલું, નારાયણાય નમઃ એમ બોલી બીજું, ને માધવાય નમઃ એમ બોલી ત્રીજું, એમ ત્રણ આચમન કરવાં. આચમન કરી રહ્યા પછી હથેળી ધોઇ નાંખવી.

॥ केशवाय नमः ॥ नारायणाय नमः ॥ माधवाय नमः ॥ इति त्रिराचमनम् ॥

ततःतूष्णींसजलेनहस्तेन शिरसि॥ नेत्रयोः कर्णयोः ॥ नाभौ ॥ हृदयं चेतिस्पृशेत् ॥ ताम्रादिपात्रस्थजले

ત્યાર પછી બોલ્યા વગર બીના હાથે માથું, નેત્ર, કાન, નાભી અને છાતીનો સ્પર્શ કરવો. ત્યાર પછી ત્રાંબાના પાત્રમાં જેમાં જળ રેડયું હોય તેમાં તીર્થનું આવાહન કરવું, એ તિર્થાવાહનનો મંત્ર નીચે પ્રમાણે.

॥ ब्रह्मांडोदकतीर्थानि करलग्नानि तरवेः करेण तेन मे देव तीर्थं देही दिवाकर ॥ इति मंत्रेण सूर्यमंडलात् तीर्थान्यावाह्य प्रार्थयेत् ॥

નીચેના મંત્રથી તીર્થની પ્રાર્થના કરવાની છે.

गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वती ॥ नर्मदे-सिंधुकावेरी जलेस्मिन् संनिधिंकुरु ॥ इति प्रार्थयेत् ॥ ततः संकल्पः ॥

ત્યાર પછી સંકલ્પ કરવો, આચમનીમાં પાણી ભરી આ પ્રમાણે બોલવું.

मम कर्माधिकारार्थं दुरितक्षयार्थं ॥ श्रीबालकृ-ष्णप्रीतये प्रातःसंध्यामहं करिष्ये ॥ ततो मार्जनम्

ત્યાર પછી પાણી તરભાણીમાં મુકી દેવું. ને માર્જન કરવું. નીચેનો મંત્ર ભણી માથાપર પાણી છાંટવું.

॥ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थांगतोपि वा ॥ यःस्मरेत्पुंडरीकाक्षं सबाह्याभ्यंतरःशुचीः ॥ इति मंत्रे-ण शिरसि मार्जयेत् ॥ अथ करन्यासः गोविंदाय अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ महीधराय तर्जनीभ्यां नमः ॥ हृषीकेशाय मध्यमाभ्यां नमः ॥ त्रिविक्रमाय अनामि-

काभ्यां नमः ॥ वासुदेवाय कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ माधवाय करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥

કરન્યાસની સમજુતી.

ગોવિંદાય અંગુષ્ટાભ્યાં નમઃ એમ બોલી અંગુઠો ને તર્જનીનો સ્પર્શ કરવો. મહીધરાય નમઃ એમ બોલી તર્જની ને અંગુઠાનો સ્પર્શ કરવો, હૃષીકેશાય નમઃ એમ બોલી અંગુઠો ને વચલી આંગળીનો સ્પર્શ કરવો.

ત્રિવિક્રમાય નમઃ એમ બોલી અંગુઠાનો ને ટચલી આંગળીના પડખેની આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. વાસુદેવાય નમઃ એમ બોલી અંગુઠો ને ટચલી આંગળીનો સ્પર્શ કરવો.

માધવાય નમઃ એમ બોલી બે હાથનો સ્પર્શ કરવો.

गोविंदाय हृदयाय नमः ॥ विद्महे शिरसे स्वाहा ॥ गोपीवल्लभाय शिखायै वषट् ॥ धीमहीकवचाय हुं ॥ तन्नःकृष्णःनेत्रत्रयाय वौषट् ॥ प्रचोदयात अस्त्राय फट् ॥ इति षडंगं ॥ अथ ध्यानम् ॥

ષડંગન્યાસની સમજુતી

ગોવિંદાય એમ બોલી છાતીએ હાથ અડાડવો.
વિદ્મહે એમ બોલી માથે સ્પર્શ કરવો.
ગોપીવલ્લભાય એમ બોલી ચોટલીનો સ્પર્શ કરવો.
ધીમહી એમ બોલી બે ખભાનો સ્પર્શ કરવો.

તન્નઃ કૃષ્ણઃ એમ બોલી નેત્રનો સ્પર્શ કરવો. પ્રચોદયાત્ એમ બોલી ડાબા હાથથી માથાની પ્રદક્ષિણા કરી ચપટી વગાડવી. ત્યાર પછી બે હાથ જોડી નીચેનો મંત્ર ભણી ધ્યાન કરવું.

प्रात:संध्यां कुमारीं रक्तांगां रक्तवस्त्रां हंसवाहनां ध्यात्वा ॥ अथ प्राणायामः ॥ અથ પ્રાણાયામ કરવાનો મંત્ર.

॥ गोविंदाय विद्महे गोपीवल्लभाय धीमही ॥ तन्नः कृष्णः प्रचोदयात् ॥ श्रीकृष्णाय विद्महे दामोदराय धीमही तन्नः कृष्णः प्रचोदयात् એવો મંત્ર પણ છે.

પ્રાણાયામની વિધિ—આંખો બંધ રાખી. મૌન ધારણ કરી જમણા હાથની અનામિકા (ટચલી આંગળીથી બીજી આંગળી) તથા ટચલી આંગળીથી નાકનું ડાબું છિદ્ર દબાવી જમણા છિદ્રદ્વારા બાહારના વાયુને ઉપર લખેલા મંત્રનું એક વખત સ્મરણ મનમાં કરી રહે ત્યાં સુધી આકર્ષણ કરવું, એટલે પવનને ઉપર ખેંચવો. એ વેળા ગુદાને સંકોચવી. (આ ક્રિયાને પૂરક કહેછે) ત્યાર પછી અંગુઠા વડે નાસિકાનું જમણું છિદ્ર પણ રોકી દેવું અને ડોકને નીચી નમાવી પાછો એકવાર મંત્રનો માનસિક ઉચ્ચારણ કરતાં સુધી તે પૂરેલા પવનને રોકી રાખવો. (આને કુંભક કહે છે) તે પછી અનામિકા અને ટચલી આંગળી હળવે હળવે દુર કરી નાસિકાના ડાબા છિદ્રમાર્ગે અદંરના પવનને ઉપર પ્રમાણે મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરતાં સુધી ધીરે ધીરે બહાર કાઢવો (આને રેચક કહે છે.)

ત્યાર પછી ત્રણ વખત આગળ પ્રમાણે આચમન કરવાં.

पूर्ववत् ॥ ततोसूर्यस्यार्घ्यप्रदानं ॥ गोविंदाय विद्महे०

ત્યાર પછી સૂર્યનારાયણને ગોવિંદાય વિદ્મહે એ મંત્રથી ત્રણ અર્ઘ આપવા. પછી સૂર્યની સામું હાથ જોડી નીચેના મંત્રથી ઉપસ્થાન કરવું.

नमः सवित्रे जगदेकचक्षुषे

जगत्प्रसूतिः स्थिति नाशहेतवे ॥

त्रयी मयाय त्रिगुणात्मधारिणे

विरिंचि नारायणशंकरात्मने ॥

इति रविमंडलस्थाय गोपगोपीपरिवृताय श्रीकृष्णाय नमः ॥ इतिसूर्योपस्थानम् ॥ अथ जपः

ત્યાર પછી આચમનીમાં જળ લઇ નીચે પ્રમાણે બોલવું, ને બોલી રહ્યા પછી પાણી તરભાણીમાં મુકી દેવુ.

॥ अस्य श्रीकृष्ण गायत्रीमहामंत्रस्य ॥ नारदऋषिः ॥ गायत्रीछंदः श्रीकृष्णः परमात्मादेवता ॥ क्लींबीजं विद्महे शक्तिः ॥ प्रचोदयात् इति कीलकम् ॥ मम धर्मार्थकामना सिध्यर्थे जपे विनियोगः ॥ इति

यथाशक्ति जपित्वा+ *मयाकृतेन प्रातः संध्यांगभूतेन जपेन श्रीबाळकृष्णः प्रीयतां न मम ॥

ત્યાર પછી ચારે દીશાએ તથા ગુરૂ, આકાશ તથા પૃથ્વી અને બ્રાહ્મણને નમસ્કાર કરવા.

पूर्वे इंद्राय नमः ॥ दक्षिणे यमाय न-:
श्चिमे वरुणाय नमः ॥ उत्तरे कुबेराय नमः ॥
ाकाशाय नमः ॥ पृथिव्यै नमः ॥ सवित्रे नमः ॥
ेभ्यो नमः मुनिभ्यो नमः ॥ गुरुभ्यो नमः ॥
ह्मणेभ्यो नमः ॥ इति नमस्कृत्य ॥ पूर्ववदाचमनं
वा ॥ गुर्वादीन्प्रणमेत् इति प्रातःसंध्या ॥

+યથાશક્તિ ગોવિંદાય એ મંત્રથી જપ કરવો. ને ત્યાર પછી *આ પ્રમાણે બોલી જપ નિવેદન કરવો. (એટલે આચમનીમાં પાણી લઇ ફુલપાઇંટ પાસે જણાવેલ મંત્ર બોલી તે જળ નીચે કે ત્રભાણીમાં નાખી દેવું.)

अथ मध्याह्नसंध्या ॥

गंगादितीर्थस्नात्वा धौतवासः परिधाय ॥ आसने उपविश्य ॥ तिलकं कृत्वा ॥ पूर्ववत् आचमनं विधाय ॥ ततःतूष्णीं सजलेन हस्तेन मार्जनं कुर्यात् ॥ इति माध्याह्न तथा सायंसंध्या समाप्ता ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ छ ॥

મધ્યાન સંધ્યા તથા સાયંસંધ્યા પણ અગાઉ કહી ગયા તે પ્રમાણે કરવી ને સૂર્યનારાયણને મધ્યાનસંધ્યા વખતે એક અને સાયંસંધ્યા વખતે ત્રણ અર્ઘ્ય આપવા. અને સાયંસંધ્યા કરવા વખતે પશ્ચિમ દિશા તરફ મુખ રાખી બેસવું.

સંધ્યાનું કર્તવ્ય પૂરૂં થયા બાદ દરેક વૈષ્ણવોએ સાંપ્રદાયિક પુસ્તકો અને અન્ય પવિત્ર શાસ્ત્રનો પાઠ કરવાની જરૂર છે. જેથી અગત્યના પાઠ કરવાનાં શાસ્ત્રોનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે.

नारायण कवच.

राजोवाच

यया गुप्तः सहस्राक्षः साहान्रिपुसैनिकान् ।
क्रीडन्निव विनिर्जित्य त्रिलोक्या बुभुजे श्रियम् ॥१॥
भगवंस्तन्ममाख्याहि वर्म नारायणात्मकम् ।
यथाऽततायिनः शत्रून्येन गुप्तोऽजयन्मृधे ॥ २ ॥

शुकोवाच

वृतः पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेंद्रायानुपृच्छते ।
नारायणाख्यं वर्माह तदिहैकमनाः शृणु ॥ ३ ॥
धौतांघ्रिपाणिराचम्य सपवित्र उदङ्मुखः ।
कृतस्वांगकरन्यासो मंत्राभ्यां वाग्यतः शुचिः ॥
नारायणमयं वर्म सन्नह्येद्भय आगते ॥ ४ ॥

पादयोर्जानुनोरूर्वोरुदरे हृद्यथोरसि ।
मुखे शिरस्यानुपूर्व्यादोंकारादीनि विन्यसेत् ।
ॐ नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ॥ ५ ॥

करन्यासं ततः कुर्याद्द्वदशाक्षरविद्यया ।
प्रणवादियकारांतमंगुल्यंगुष्ठपर्वसु ॥ ६ ॥

न्यसेद्धृदयमोंकारं विकारमनुमूर्धनि ।
षकारं तु भ्रुवोर्मध्ये णकारं शिखया दिशेत् ।
वेकारं नेत्रयोर्युञ्ज्यान्नकारं सर्वसंधिषु ॥ ७ ॥

मकारमस्त्रमुद्दिश्य मंत्रमूर्तिर्भवेद्बुधः ।
सविसर्गं फडंतं तत्सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत्
ॐ विष्णवे नम इति ॥ ८ ॥

आत्मनं परमं ध्यायेद्ध्येयं षट्शक्तिभिर्युतम् ।
विद्यातेजस्तपोमूर्तिमिमं मंत्रमुदाहरेत् ॥ ९ ॥

ॐ हरिर्विदध्यान्मम सर्वरक्षां
न्यस्ताङ्घ्रिपद्मः पतगेंद्रपृष्ठे ।
दरारिचर्मासिगदेषुचाप-
पाशान्दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः ॥ १० ॥
जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्ति-
र्यादोगणेभ्यो वरुणस्य पाशात् ।
स्थलेषु मायाबटुवामनोऽव्या-
त्त्रिविक्रमः खेऽवतु विश्वरूपः ॥ ११ ॥
दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः
पायान्नृसिंहोऽसुरयूथपारिः ।
विमुंचतो यस्य महाट्टहासं
दिशो विनेदुर्न्यपतंश्च गर्भाः ॥ १२ ॥
रक्षत्वसौ माऽध्वनि यज्ञकल्पः
स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरो वराहः ।

रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासे
सलक्ष्मणोऽव्याद्भरताग्रजोऽस्मान् ॥ १३ ॥
मामुग्रधर्मादखिलात्प्रमादा-
न्नारायणः पातु नरश्च हासात् ।
दत्तस्त्वयोगादथ योगनाथः
पायाद्गुणेशः कपिलः कर्मबंधात् ॥ १४ ॥
सनत्कुमारोऽवतु कामदेवा-
द्धयशीर्षा मां पथि देवहेलनात् ।
देवर्षिवर्यः पुरुषार्चनांतरा-
त्कूर्मो हरिर्मां निरयादशेषात् ॥ १५ ॥
धन्वंतरिर्भगवान्पात्वपथ्या-
द्द्वंद्वाद्भयादृषभो निर्जितात्मा ।
यज्ञश्च लोकादवताज्जनांता-
द्बलो गणात्क्रोधवशादहींद्रः ॥ १६ ॥

द्वैपायनो भगवानप्रबोधा-
 द्बुद्धस्तु पाखंडगणात्प्रमादात् ।
कल्किः कलेः कालमलात्प्रपातु
 धर्मावनायोरुकृतावतारः ॥ १७ ॥
मां केशवो गदया प्रातरव्या-
 गोविंद आसंगवमात्तवेणुः ।
नारायणः प्राह्ण उदात्तशक्ति-
 र्मध्यंदिने विष्णुररींद्रपाणिः ॥ १८ ॥
देवोऽपराह्णे मधुहोग्रधन्वा
 सायं त्रिधामाऽवतु माधवो माम् ।
दोषे हृषीकेश उतार्धरात्रे-
 निशीथ एकोऽवतु पद्मनाभः ॥ १९ ॥
श्रीवत्सधामाऽपररात्र ईशः
 प्रत्यूष ईशोसिधरो जनार्दनः ।

दामोदरोऽव्यादनुसंध्यं प्रभाते
विश्वेश्वरो भगवान् कालमूर्तिः ॥ २० ॥
चक्रं युगांतानलतिग्मनेमि
भ्रमत्समंताद्भगवत्प्रयुक्तम् ।
दंदग्धि दंदग्ध्यरिसैन्यमाशु
कक्षं यथा वातसखो हुताशः ॥ २१ ॥
गदेऽशनिस्पर्शनविस्फुलिंगे
निष्पिंढि निष्पिंढ्यजितप्रियाऽसि ।
कूष्मांडवैनायकयक्षरक्षो-
भूतग्रहांश्चूर्णय चूर्णयारीन् ॥ २२ ॥
त्वं यातुधानप्रमथप्रेतमातृ-
पिशाचविप्रग्रहघोरदृष्टीन् ।
दरेंद्र विद्रावय कृष्णपूरितो-
भीमस्वनोऽरेर्हृदयानि कंपयन् ॥ २३ ॥

त्वं तिग्मधारासिवरारिसैन्य-
मीशप्रयुक्तो मम छिंधि छिंधि ।
चक्षूंषि चर्मन् शतचंद्रछादय-
द्विषामघोनां हर पाप चक्षुषाम् ॥ २४ ॥
यन्नोभयं ग्रहेभ्योभूत्केतुभ्यो नृभ्य एव च ।
सरीसृपेभ्यो दंष्ट्रिभ्योस्तथा अंहोभ्य एव वा ॥२५॥
सर्वाण्येतानि भगवन्नामरूपास्त्रकीर्तनात् ।
प्रयांतु संक्षयं सद्यो ये नः श्रेयःप्रतीपकाः ॥ २६ ॥
गरुडो भगवांस्तोत्रस्तोभश्छंदोमयः प्रभु ।
रक्षत्वशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वकसेनः स्वनामभिः ॥२७॥
सर्वापद्भ्यो हरेर्नामरूपयानायुधानि नः ।
बुद्धींद्रियमनः प्राणान्पातु पार्षदभूषणाः ॥ २८ ॥
यथा हि भगवानेव वस्तुतः सदसच्च यत् ।
सत्येनानेन नः सर्वे यांतु नाशमुपद्रवाः ॥ २९ ॥

यथैकात्म्यानुभावानां विकल्परहितःस्वयम् ।
भूषणायुधलिंगाख्या धत्ते शक्तिः स्वमायया ॥३० ॥
तेनैव सत्यमानेन सर्वज्ञो भगवान्हरिः ।
पातु सर्वैः स्वरूपैर्नः सदा सर्वत्र सर्वगः ॥ ३१ ॥
विदिक्षु दिक्षूर्ध्वमधः समंतादंतर्बहिर्भगवान्नारसिंहः ।
प्रहापयँल्लोकभयं स्वनेन स्वतेजसा ग्रस्तसमस्ततेजः॥३२॥
मघवन्निदमाख्यातं वर्म नारायणात्मकम् ।
विजेष्यस्यंजसा येन दंशितोऽसुरयूथपान ॥ ३३ ॥
एतद्धारयमाणस्तु यं यं पश्यति चक्षुषा ।
पदा वा संस्पृशेत्सद्यः साध्वसात्स विमुच्यते ॥ ३४ ॥
न कुतश्चिद्भयं तस्य विद्यां धारयतो भवेत् ।
राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याघ्रादिभ्यश्च कर्हिचित् ॥३५॥
इमां विद्यां पुरा कश्चित्कौशिको धारयन्द्विजः ।
योगधारणया स्वांगं जहौ स मरुधन्वनि ॥ ३६ ॥

तस्योपरि विमानेन गंधर्वपतिरेकदा ।
ययौ चित्ररथः स्त्रीभिर्वृतो यत्र द्विजक्षयः ॥ ३७ ॥
गगनान्यपतत्सद्यःसविमानो ह्यवाक्छिराः ।
स वालखिल्यवचनादस्थीन्यादाय विस्मितः ।
प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्वगात् ॥३८॥
य इदं शृणुयात्काले यो धारयति चादृतः ।
तं नमस्यंति भूतानि मुच्यते सर्वतो भयात् ॥ ३९ ॥
एतां विद्यामधिगतो विश्वरूपाच्छतक्रतु ।
त्रैलोक्यलक्ष्मीं बुभुजे विनिर्जित्य मृधेऽसुरान् ॥४०॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां
संहितायां वैयासिक्यां षष्ठस्कन्धे नारायण-
वर्मकथनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्रीमद्भगवद्गीतानो १५ मो अध्याय.

श्रीभगवानुवाच ॥

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।
छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

(ચૌદમા અધ્યાયની અંતે "અખંડ ભક્તિ વડે જે ભગવાનને ભજે છે તે તેના પ્રસાદથી મળેલા જ્ઞાન વડે બ્રહ્મરૂપ થાય છે" એમ કહ્યું પરંતુ એકાંત ભક્તિ અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિના પ્રાપ્ત થતાં નથી. માટે વૈરાગ્ય પૂર્વક જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરવાની ઇચ્છાથી ભગવાન્ અઢી શ્લોક વડે વૃક્ષના રૂપકથી સંસારનું વર્ણન કરે છે.)

શ્રી ભગવાન્ કહે છે.–જેનું મૂળ ઉંચું એટલે ક્ષર તથા અક્ષર કરતાં ઉત્તમ પુરૂષોત્તમ છે, જેની શાખા નીચે એટલે પુરૂષોત્તમ પછીનાં હિરણ્યગર્ભ વગેરે જીવો છે, તથા વેદો જેનાં પાંદડા છે એવું આ સંસાર રૂપી વૃક્ષ છે કે જેની સ્થિતિ સવાર સુધી રહેશે એટલો પણ વિશ્વાસ આવતો નથી. એ સંસારરૂપ વૃક્ષને જે જાણે તે જ વેદને જાણનાર છે. ૧

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा
गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।
अधश्च मूलान्यनुसंततानि
कर्मानुबंधीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

સત્ત્વગુણી, રજોગુણી તથા તમોગુણી વૃત્તિરૂપ જળના સેચન વડે વદ્ધિ પામેલી તથા શબ્દ આદિ વિષયરૂપી કોમળ પત્રવાળી એ સંસારવૃક્ષની શાખાઓ એટલે હિરણ્યગર્ભ આદિ જીવો, ઉપર અને નીચે અર્થાત્ ઉંચનીચ યોનિઓમાં પ્રસરેલ છે; મનુષ્યલોકમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર વાસનારૂપી તેનાં નાનાં મૂળો ઉંચનીચ યોનીઓ વિષે વિસ્તાર પામી રહ્યાંછે. ૨

(આ મનુષ્યલોકમાં જ ભાવી પ્રવૃત્તિનું કારણ ભોગ-વાસના છે એમ કહેવાનું કારણ એટલુંજ કે, ઉપરના તથા નીચેના લોકમાં જે ભોગ ભોગવ્યા તેમની વાસના સહિત, મનુષ્યલોકમાં જીવ આવે છે. અને ત્યાં વાસનાને અનુસારે કર્મોમાં તેની પ્રવૃત્તિ થાય છે. બીજા સ્વર્ગાદિ લોકો તો ભોગભૂમી છે. માટે ત્યાં કર્મ કરવાનો અધિકાર નથી. માત્ર આ મનુષ્યલોકમાં જ અધિકાર છે. ૨)

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते

नांतो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेनं सुविरूढमूल-

मसंगशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥

સંસારમાં રહેલા પ્રાણીઓ આ સંસારરૂપ વૃક્ષનું ઉપર વર્ણવેલું રૂપ જાણી શકતાં નથી, તેમ જ તે છેડા વગરનો હોવાથી તેના અંતને, કે અનાદિ હોવાથી તેના આરંભને તથા તે કેવી રીતે રહ્યો છે તેને, એટલે તેની સ્થિતિને પણ જાણી શકતાં નથી. (એવી રીતનો હોવાથી સંસારવૃક્ષ, નિર્મૂળ થવો અશક્ય છે અને અનર્થકારક છે) માટે તે અત્યંત બદ્ધમૂળ થઇ ગયેલા સંસારવૃક્ષને અહંતામમતાના ત્યાગ રૂપ શસ્ત્રવડે જુદો પાડીને. ૩

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं

यस्मिन्गता न निवर्तंति भूयः ।

तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये

यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

એ સંસારનું મૂળ જે વ્યાપક પરમાત્મા તેને શોધવો કે જેને પ્રાપ્ત થએલા ફરી સંસારમાં આવતો નથી. જેથી આ ઘણો કાળ થયા સંસારની પ્રવૃત્તિ વિસ્તાર પામી છે તે આદ્ય પુરૂષને હું શરણે જાઉં છું એવી એકાંત ભક્તિવડે તે (પરમાત્મા) ને ખોળવો. ૪

निर्मानमोहा जितसंगदोषा
अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः
द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञै-
र्गच्छंत्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

જેઓ માન અને મોહરહિત પુત્રાદિના સંગનો દોષ જેઓએ જીતેલો છે, જેઓ આત્મજ્ઞાનને વિષે સદા સ્થિતિવાળા છે, જેમનાથી વિશેષ કરીને કામ નિવૃત્તિ પામેલો છે; સુખ દુઃખનું કારણ હોવાથી સુખ-દુઃખ એવાં નામને પ્રાપ્ત થએલાં ટાઢ-તડકો આદિ દ્વંદ્વથી જે મુક્ત થએલ છે અને એટલા જ માટે જેમની અવિદ્યા નાશ પામી છે એવા પુરૂષો અવિનાશી વિષ્ણુના પદને(સ્વરૂપને) પામે છે. ૫

न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तंते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

જે પદને સૂર્ય, ચંદ્રમા કે અગ્નિ પ્રકાશ કરી શકતા નથી અને જે પદને પામીને ફરી યોગીઓ પાછા આવતા નથી તે મારૂં ઉત્તમ ધામ (સ્વરૂપ) છે. ૬

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।
मनःषष्ठानींद्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

* મારોજ એક કલ્પિત અંશ જે અવિદ્યાવડે જીવરૂપ થયો છે તથા સંસારી રૂપે સદા પ્રસિદ્ધ છે તે, છઠ્ઠું જેમાં મન છે એવી પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયો કર્મેંદ્રિયો, તથા પ્રાણ, એ સર્વ જે પ્રકૃતિમાં લય પામીને રહ્યાં છે તેમને સંસારમાં ભેગા ભોગવવા માટે ખેંચે છે. ૭

---

*જો તમારા સ્વરૂપને પામેલા ફરી પાછા સંસારમાં ન જ આવતા હોય તો સુષુપ્તિ અવસ્થામાં સર્વેને તમારી પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાર પછી કોણ સંસારી થાય? અર્થાત્ સર્વ મોક્ષ પામે એવી શંકા થતાં સંસાર કોને પ્રાપ્ત થાય છે તે દેખાડે છે.

(ભાવાર્થ—સુષુપ્તિ તથા પ્રલયને વિષે જીવ મારો અંશ છે, માટે મારા વિષે લય થવાથી મને પામે છે એ ખરૂં છે. પરંતુ તે અવિદ્યાયુક્ત તથા વાસના સહિત મારા માયાવશિષ્ટ સ્વરૂપમાં લય પામે છે. કંઈ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લય પામતો નથી. માટે સંસારના ભોગ ભોગવવાને માટે નીકળતો એવો અજ્ઞાની પ્રકૃતિમાં લય થએલી પોતાની ઈંદ્રિય આદિ ઉપાધીઓને તેમાંથી ખેંચી લે છે, અને જ્ઞાનિ તો શુદ્ધ મારાં સ્વરૂપનેજ પામે છે; માટે તેઓ ફરી સંસારમાં આવતા નથી. ૭

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहित्वैतानि संयाति वायुर्गंधानिवाशयात् ॥ ८ ॥

દેહ આદિનો સ્વામી જીવ જીવાત્મા જયારે બીજા શરીરને પામે છે અને પ્રથમના શરીરમાંથી નીકળે છે ત્યારે જેમ વાયુ પુષ્પ આદિકમાંથી સૂક્ષ્મ ગંધવાળા અંશ લઇને જાય છે તેમ તે પ્રથમના શરીરમાંથી એઓને (ઈંદ્રિઓને) લઇને જાય છે. ૮

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

શ્રોત્ર, ત્વક્ ચક્ષુ જીભ્હા અને ઘ્રાણ એ બાહ્ય ઇંદ્રિયો તથા મન એટલે અંતઃકરણ એમનો આશ્રય કરીને આ જીવ વિષયોને ભોગવે છે. ૯

उत्क्रामंतं स्थितं वापि भुंजानं वा गुणान्वितम् ।
विमूढा नानुपश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

એક દેહમાંથી બીજા દેહમાં જતા અથવા તેજ દેહમાં રહેલા કે વિષયોને ભોગવતા એવા ઇંદ્રિય-આદિની સાથે જોડાએલા જીવને અજ્ઞાની પુરૂષો દેખાતા નથી, પણ જેઓને જ્ઞાનરૂપ ચક્ષુ છે તે અર્થાત્ વિવેકી પુરૂષો દેખે છે. ૧૦

यतंतो योगिनश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम् ।
यतंतोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥ ११ ॥

* ધ્યાન આદિવડે પ્રયત્ન કરતા કેટલાએક યોગીઓ

* આત્માનું જ્ઞાન થવું કઠણ છે માટે વિવેકીઓમાં પણ કેટલાએકજ જે જાણે છે એ વાત કહે છે.

શરીરમાં રહેલા આ આત્માને શરીરઆદિથી જુદો દેખે છે અને કેટલાએક શાસ્ત્રના અભ્યાસ કરતા હોય, તોપણ જે મલિન અંતઃકરણવાળા છે અને તેમ હોવાથી મંદ બુદ્ધિવાળા હોય છે તેઓ એ આત્માને દેખતા નથી, અર્થાત્ જાણતા નથી. ૧૧

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।
यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

જે સૂર્યમાં રહેલું તેજ, જે ચંદ્રમા રહેલું તેજ તથા જે અગ્નિમાં રહેલું તેજ સઘળા જગતને પ્રકાશિત કરે છે. તે અનેક પ્રકારનું સઘળું તેજ મારૂં જ છે એમ તું જાણ. ૧૨

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सामो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

હું મારા બળવડે પૃથ્વીમાં રહીને ચરાચર ભૂતોને ધારણ કરૂં છું અને હુંજ રસરૂપ ચંદ્ર થઇને (ડાંગર આદિ, સર્વ ઔષધીઓનું પોષણ કરૂં છું. ૧૩

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणपानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

હું જઠરાગ્નિ થઇને પ્રાણિમાત્રના દેહને વિષે રહીને જઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરનાર પ્રાણ અને અપાનવાયુએ સહવર્તમાન ભક્ષ્ય, ભોજ્ય, ચોષ્ય અને લેહ્ય એ ચાર પ્રકારના પ્રાણીના ખોરાકને પચાવું છું ૧૪*

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तःस्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदांतकृद्वेदविदेव चाहम् ॥१५॥

સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયમાં સારી રીતે અંતર્યામી રૂપે રહ્યો છું માટે મારાથી જ પ્રાણીઓની પૂર્વે અનુભવેલા વિષયની સ્મૃતિ, વિષય અને ઇંદ્રિયના સંયોગથી થયેલું જ્ઞાન તથા તે બેયનો વિનાશ થાય છે. સર્વ વેદો વડે તે તે

---

* રોટલી આદિ જે દાંતથી ભાંગીને ખવાય છે તે ભક્ષ્ય, જે જીભ હલાવી ગળી જવાય છે તે ભોજ્ય જેમકે દુધપાક, જે ચાટી જવાય તે લેહ્ય જેવાં કે ગોળ મધ ઇત્યાદિ, જેનો ચૂશીને રસ ગળે ઉતારાય તે ચોષ્ય કહેવાય છે જેમ શેરડી.)

દેવતા રૂપે જાણવા યોગ્ય હુંજ છું. વેદાંત શાસ્ત્રનો પ્રવર્ત્તક એટલે જ્ઞાન આપનાર ગુરૂ તથા નવે અર્થને જાણનાર હુંજ છું ૧૫

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

ક્ષર અક્ષર એવા બે પુરૂષ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. બ્રહ્માથી માંડીને સ્થાવર સુધી સર્વ શરીરો તે ક્ષર પુરૂષ કહેવાય છે કારણ કે અજ્ઞાનીને શરીરમાંજ પુરૂષબુદ્ધિ રહે છે. અને શરીરો થયા છતાં પણ પર્વતની પેઠે નિર્વિકારપણે જે રહે છે તે ચેતન, ભોક્તાને વિવેકીઓ અક્ષરપુરૂષ કહે છે. ૧૬

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

જેને શ્રુતિઓએ " પરમાત્મા " કહેલ છે અને જે સર્વના નિયંતા અને વિકાર રહિત છે તથા ત્રણ લોકમાં પ્રવેશ કરીને તેમનું પાલન કરે છે તે ક્ષર (અચેતન)

અને અક્ષર (ભોકતા ચેતન) થી વિલક્ષણ અર્થાત્ ઉત્તમ પુરૂષ છે. ૧૭

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदेच प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

જે કારણ માટે નિત્ય મુકતપણાને લીધે ક્ષર એટલે જડવર્ગને હું ઓળખી ગયો છું, અર્થાત્ તેથી ઉત્તમ છું. અને અક્ષર જે જીવવર્ગ તેથી પણ તેમના નિયંતાપણાને લીધે ઉત્તમ છું, તે કારણ માટે આ લોકમાં તથા વેદને વિષે પુરૂષોત્તમ એવા નામથી પ્રખ્યાત છું. (શ્રુતિમાં પણ કહ્યું છે કે, આ આત્મા સર્વને વશ રાખનાર, સર્વના નિયંતા સર્વના અધિપતિ તથા આ સર્વ જગતનું શાસન કરે છે ઇત્યાદિ.) ૧૮

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! ઉપર કહેલા પ્રકારે નિશ્ચિત બુદ્ધિવાળો થઇ જે મને " પુરૂષોત્તમ " જાણે છે

તે સર્વ પ્રકારે મને જ ભજે છે માટે તે સર્વજ્ઞ થાય છે. ૧૯

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

હે નિર્દોષ અથવા દુઃખરહિત અર્જુન ! એ પ્રમાણે મેં તને છાનામાં છાનું શાસ્ત્ર કહ્યું છે, માટે એ શાસ્ત્રને જાણીને હરકોઇ માણસ બુદ્ધિમાન તથા કૃતાર્થ થાય છે ત્યારે તું થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? ૨૦

इति श्रीमद् भगवद्गीता નો પંદરમો અધ્યાય સ०

॥ अथ सर्वोत्तमस्तोत्रम् ॥

प्राकृतधर्मानाश्रयमप्राकृत निखिलधर्मरूपमिति ।
निगमप्रतिपाद्यं यत्तच्छुद्धं साकृतिस्तौमि ॥ १ ॥
कलिकालतमश्छन्नदृष्टित्वाद्विदुषामपि ।
संप्रत्यविषयस्तस्य महात्म्यं समभूद्भुवि ॥ २ ॥
दययानिजमाहात्म्यं करिष्यन्प्रकटं हरिः ।
वाण्या यदा तदा स्वास्यं प्रादुर्भूतं चकार हि ॥ ३ ॥
तदुक्तमपि दुर्बोधं सुबोधं स्याद्यथा तथा ॥
तन्नामाष्टोत्तरशतं प्रवक्ष्याम्यखिलाघहृत् ॥ ४ ॥
ऋषिरग्निकुमारस्तु नाम्नां छंदो जगत्यसौ ॥
श्रीकृष्णास्यं देवता च बीजं कारुणिकः प्रभुः ॥ ५ ॥
विनियोगो भक्तियोगप्रतिबंधविनाशने ॥
कृष्णाधरामृतास्वादसिद्धिरत्र न संशयः ॥ ६ ॥

आनंदः परमानंदः श्रीकृष्णास्यं कृपानिधिः ॥
दैवोद्धारप्रयत्नात्मा स्मृतिमात्रार्तिनाशनः ॥ ७ ॥
श्रीभागवतगूढार्थप्रकाशनपरायणः ॥
साकारब्रह्मवादैकस्थापको वेदपारगः ॥ ८ ॥
मायावादनिराकर्त्ता सर्ववादिनिरासकृत् ॥
भक्तिमार्गाब्जमार्तण्डः स्त्रीशूद्राद्युद्धृतिक्षमः ॥ ९ ॥
अंगीकृत्यैव गोपीशवल्लभीकृतमानवः ॥
अंगीकृतौ समर्यादो महाकारुणिकोविभुः ॥ १० ॥
अदेयदानदक्षश्च महोदारचरित्रवान् ॥
प्राकृतानुकृतिव्याजमोहितासुरमानुषः ॥ ११ ॥
वैश्वानरोवल्लभाख्यः सद्रूपो हितकृत्सताम् ॥
जनशिक्षाकृते कृष्णभक्तिकृन्निखिलेष्टदः ॥ १२ ॥
सर्वलक्षणसंपन्नः श्रीकृष्णज्ञानदो गुरुः ॥
स्वानंदतुंदिलः पद्मदलायतविलोचनः ॥ १३ ॥

कृपादृग्वृष्टिसंहृष्टदासदासी प्रियः पतिः ॥
रोषदृक्पातसंप्लुष्टभक्तद्विड् भक्तसेवितः ॥ १४ ॥
सुखसेव्यो दुराराध्यो दुर्लभांघ्रिसरोरुहः ॥
उग्रप्रतापो वाक्सीधुपूरिताशेषसेवकः ॥ १५ ॥
श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षमः ॥
तत्साररभूतरासस्त्रीभावपूरितविग्रहः ॥ १६ ॥
सान्निध्यमात्रदत्तश्रीकृष्णप्रेमा विमुक्तिदः ॥
रासलीलैकतात्पर्यः कृपयैतत्कथाप्रदः ॥ १७ ॥
विरहानुभवैकार्थसर्वत्यागोपदेशकः ॥
भक्त्याचारोपदेष्टा च कर्ममार्गप्रवर्त्तकः ॥ १८ ॥
यागादौ भक्तिमार्गैकसाधनत्वोपदेशकः ॥
पूर्णानंदः पूर्णकामो वाक्पतिर्विबुधेश्वरः ॥ १९ ॥
[illegible]ष्णनामसहस्रस्य वक्ता भक्तपरायणः ॥
भक्त्याचारोपदेशार्थनानावाक्यनिरूपकः ॥ २० ॥

स्वार्थोज्झिताखिलप्राणप्रियस्तादृशवेष्टितः ॥
स्वदासार्थकृताशेषसाधनः सर्वशक्तिधृक् ॥ २१ ॥
भुवि भक्तिप्रचारैककृते स्वान्वयकृत्पिता ॥
स्ववंशे स्थापिताशेषस्वमाहात्म्यः स्मयापहः ॥ २२ ॥
पतिव्रतापतिः पारलौकिकैहिकदानकृत् ॥
निगूढहृदयोऽनन्यभक्तेषु ज्ञापिताशयः ॥ २३ ॥
उपासनादिमार्गातिमुग्धमोहनिवारकः ॥
भक्तिमार्गे सर्वमार्गे वैलक्षण्यानुभूतिकृत् ॥ २४ ॥
पृथक्शरनमार्गोपदेष्टा श्रीकृष्णहार्दवित् ॥
प्रतिक्षणनिकुंजस्थ लीलारससुपूरितः ॥ २५ ॥
तत्कथाक्षिप्तचित्तस्तद्विस्मृतान्यो व्रजप्रियः ॥
प्रियव्रजस्थितिः पुष्टिलीलाकर्ता रहः प्रियः ॥ २६ ॥
भक्तेच्छापूरकः सर्वाज्ञातलीलोऽतिमोहनः ॥
सर्वासक्तो भक्तमात्रासक्तः पतितपावनः ॥ २७ ॥

स्वयशोगानसंहृष्टहृदयांभोजविष्टरः ॥
यशः पीयूषलहरीप्लावितान्यरसः परः ॥ २८ ॥
लीलामृतरसार्द्रार्द्रीकृताखिलशरीरभृत् ॥
गोवर्द्धनस्थित्युत्साहस्तल्लीलाप्रेमपूरितः ॥ २९ ॥
यज्ञभोक्ता यज्ञकर्ता चतुर्वर्गविशारदः ॥
सत्यप्रतिज्ञस्त्रिगुणातीतो नयविशारदः ॥ ३० ॥
स्वकीर्तिवर्द्धनस्तत्त्वसूत्रभाष्यप्रदर्शकः ॥
मायावादाख्यतूलाग्निर्ब्रह्मवादनिरूपकः ॥ ३१ ॥
अप्राकृताऽखिलाकल्पभूषितः सहजस्मितः ॥
त्रिलोकीभूषणं भूमिभाग्यं सहजसुंदरः ॥ ३२ ॥
अशेषभक्तसंप्रार्थ्यचरणाब्जरजोधनः ॥
इत्यानंदनिधेः प्रोक्तं नाम्नामष्टोत्तरं शतम् ॥ ३३ ॥
श्रद्धाविशुद्धबुद्धिर्यः पठत्यनुदिनं जनः ॥
स तदेकमनाःसिद्धिमुक्तां प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ३४ ॥

तदप्राप्तौ वृथामोक्षस्तदाप्तौ तद्गतार्थता ॥
अतः सर्वोत्तमं स्तोत्रं जप्यं कृष्णरसार्थिभिः॥३५॥

इति श्रीमदग्निकुमारप्रोक्तं सर्वोत्तमस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

अथ श्रीयमुनाष्टकम्.

नमामि यमुनामहं सकलसिद्धिहेतुं मुदा ।
मुरारिपदपंकजस्फुरदमंदरेणूत्कटाम् ॥
तटस्थनवकाननप्रकटमोदपुष्पांबुना ।
सुरासुरसुपूजितस्मरपितुः श्रियं बिभ्रतीम् ॥ १ ॥
कलिंदगिरिमस्तके पतदमंदपूरोज्ज्वला ।
विलासगमनोल्लसत्प्रकटगंडशैलोन्नता ॥

सघोषगनिर्दतुरा समधिरूढदोलोत्तमा ।
मुकुंदरतिवर्द्धिनी जयति पद्मबंधोः सुता ॥ २ ॥
भुवं भुवनपावनीमधिगतामनेकस्वनैः ।
प्रियाभिरिव सेवितां शुकमयूरहंसादिभिः ॥
तरंगभुजकंकणप्रकटमुक्तिकावालुका ।
नितंबतटसुंदरीं नमतकृष्णतुर्यप्रियाम् ॥ ३ ॥
अनंतगुणभूषिते शिवविरंचिदेवस्तुते ।
घनाघननिभे सदाध्रुवपराशराभीष्टदे ॥
विशुद्धमथुरातटे सकलगोपगोपीवृते
कृपाजलधिसंश्रिते मम मनः सुखं भावय ॥ ४ ॥
यथाचरणपद्मजा मुरारिपोः प्रियं भावुका ।
समागमनतोऽभवत्सकलसिद्धिदा सेवताम् ॥
तया सदृशतामियात्कमलजासपत्नीव यद् ।
हरिप्रियकालिंदया मनसि मे सदा स्थीयताम् ॥५॥

नमोऽस्तु यमुने सदा तव चरित्रमत्यद्भुतं ।
न जातु यमयातना भवति ते पयःपानतः ॥
यमोऽपि भगिनीसुतान् कथमुहंति दुष्टानपि ।
प्रियो भवति सेवनात्तव हरेर्यथा गोपिकाः ॥ ६ ॥
ममास्तु तव सन्निधौ तनु नवत्वमेतावता ।
न दुर्लभतमा रतिर्मुररिपौ मुकुंदप्रिये ॥
अतोऽस्तु तव लालना सुर धुनी परं संगमात्
तवैव भुवि कीर्तिता न तु कदापि पुष्टि स्थितैः ॥७॥
स्तुतिं तव करोति कः कमलजासपत्नि प्रिये ।
हरेर्यदनुसेवया भवति सौख्यमामोक्षतः ॥
इयं तव कथाधिका सकलगोपिका संगम ।
स्मरश्रमजलाणुभिः सकलगात्रजैः सगमः ॥ ८ ॥
तवाष्टकमिदं मुदा पठति सूर सुते सदा ।
समस्तदुरितक्षयो भवति वै मुकुंदे रतिः ॥

तथा सकलसिद्धयो मुररिपुश्च संतुष्यति ।
स्वभावविजयो भवेद्वदति वल्लभः श्रीहरेः ॥ ९ ॥

इति श्रीमद्वल्लभाचार्यविरचितं श्रीयमुनाष्टकं संपूर्णम् ॥

॥ अथ चतुःश्लोकी ॥

सर्वदा सर्वभावेन भजनीयो व्रजाधिपः ॥
स्वस्यायमेव धर्मो हि नान्यः क्वाऽपि कदाचन ॥१॥

एवं सदा स्म कर्तव्यं स्वयमेव करिष्यति ॥
प्रभुः सर्वसमर्थो हि ततो निश्चिंततां व्रजेत् ॥ २ ॥

यदि श्रीगोकुलाधीशो धृतः सर्वात्मना हृदि ॥
ततः किमपरं ब्रूहि लौकिकैर्वैदिकैरपि ॥ ३ ॥

अतः सर्वात्मना शश्वद्गोकुलेश्वरपादयोः ॥
स्मरणं भजनं चापि न त्याज्यमिति मे मतिः ॥४॥

इति श्रीमद्वल्लभाचार्यविरचिता चतुःश्लोकी संपूर्णा ॥

[1] अथ महालक्ष्मीस्तोत्रम्.

॥ श्री शंकर उवाच ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि लक्ष्मीस्तोत्रमनुत्तमम् ॥
पठनाच्छ्रवणाद्यस्य नरो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ १ ॥
गुह्याद्गुह्यतरं पुण्यं सर्व्वदेवनमस्कृतम् ॥
सर्व्वमंत्रमयं साक्षाच्छृणु पर्व्वतनन्दिनि ॥ २ ॥

શ્રી મહાદેવજી બોલ્યા: હે પાર્વતિ ! હવે પછી અતિ ઉત્તમ એવા લક્ષ્મીસ્તોત્રનું વર્ણન કરૂં છું, તે તમે શ્રવણ

---

૧ મોટા રાજાથી માંડી રંક સુધી ગમે તે દેવને માનનાર દરેક જાતિનો મનુષ્ય દિવાળીને દીવસે અને બેસતે વર્ષે શ્રી મહાલક્ષ્મીનું પૂજન કરે છે જ. તો તે દીવસે તો આ સ્તોત્રનો દરેકે પાઠ કરવો. કારણ કે તે બહુ લાભકારી છેજ. અને હંમેશાં સ્ત્રી અને પુરૂષ પાઠ કરે તો દરેક વ્યવહાર, જેવા કે પુત્રનું સુખ, ધનસંપત્તી, શરીરસંપત્તી અને કલહનાશ વગેરે મનસંપત્તીને વધારે છે તથા સ્ત્રીનું સૌભાગ્ય પણ વધારે છે.

કરો. આ સ્તોત્રના શ્રવણુ કરવાથી અથવા તો તેનો પાઠ કરવાથી મનુષ્યને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે અને આ ગુપ્ત-થી પણુ ગુપ્ત છે, તે સર્વ દેવને વંદનીય છે તથા તેને સર્વ મંત્રમય જાણુવું જોઇએ. ૧–૨

अनन्तरूपिणी लक्ष्मीरपारगुणसागरी ॥
अणिमादिसिद्धिदात्री शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ३ ॥

હે દેવી લક્ષ્મી ! આપ અનંતરૂપિણી છો. આપ ગુણોના સાગર સ્વરૂપે છો. આપ પ્રસન્ન થાઓ છો તો અણિમાદિક સિદ્ધિઓ આપો છો. આપને મસ્તક નમાવી હું પ્રણામ કરૂં છું. ૩

आपदुद्धारिणी त्वं हि आद्या शक्तिः शुभापरा ॥
आद्या आनन्ददात्री च शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ४ ॥

હે દેવી ! આપ પ્રસન્ન થવાથી પ્રણત જનને આપત્તિમાંથી ઉદ્ધાર કરો છો. આપ કલ્યાણી તથા આદ્ય શક્તિ છો. તમે સર્વનાં આદિ તથા આનંદનાં આપવા-વાળાં છો. આપને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું. ૪

इन्दुमुखी इष्टदात्री इष्टमंत्रस्वरूपिणी ॥
इच्छामयी जगन्मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ५ ॥

હે દેવી જગન્માતા લક્ષ્મી ! આપ મનવાંછિત અભિલાષાને આપવાવાળાં છો. આપનું મુખ પૂર્ણ ચંન્દ્રમા સમાન પ્રકાશિત છે. આપ ઇષ્ટમંત્રના સ્વરૂપવાળાં તથા ઇચ્છામય છો. આપને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું ૫

उमा उमापतेस्त्वन्तु उत्कण्ठाकुलनाशिनी ॥
उर्व्वीश्वरी जगन्मातर्लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तुते ॥ ६ ॥

હે દેવી લક્ષ્મી ! આપ ઉમાપતિના ઉમારૂપ છો. તમે ઉત્કંઠિત મનુષ્યની ઉત્કંઠા (ખાટું અકળામણ) નો નાશ કરો છો. આપ પૃથ્વીનાં સ્વામિની છો. આપને નમસ્કાર છે. ૬

ऐरावतपतिपूज्या ऐश्वर्य्याणां प्रदायिनी ॥
औदार्य्यगुणसम्पन्ना लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तुते ॥ ७ ॥

હે દેવી તમે ઐરાવતપર સ્વાર થવાવાળા દેવરાજ ઇંદ્રથી

પૂજાઓ છો. આપ પ્રસન્ન થવાથી સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય આપો છો. તમે ઉદાર ગુણવાળાં છો. આપને નમસ્કાર. ૭

कृष्णवक्षःस्थिता देवी कलिकल्मषनाशिनी ॥
कृष्णचित्तहरा कर्त्री शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ८ ॥

હે કમલે ! આપ સર્વદા શ્રીકૃષ્ણના વક્ષઃસ્થળમાં સ્થિતિ કરી રહેલાં છો. તમારા શિવાય બીજું કોઇ પાપને નાશ કરવાવાળું નથી. તમે શ્રીકૃષ્ણના ચિત્તને ચોરી લીધું છે. આથી તમે સર્વકર્ત્રી અર્થાત્ સર્વ કાંઇ કરવાવાળાં છો. તમને મસ્તક નમાવી હું પ્રણામ કરૂં છું. ૮

कन्दर्पदमना देवी कल्याणी कमलानना ॥
करुणार्णवसम्पूर्णा शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ९ ॥

હે દેવી ! તમે કામ દેવના ગર્વને હરણ કર્યો હતો. આપ કલ્યાણમયી છો. આપનું મુખારવિંદ કમળની સમાન મનોહર છે. કેવળ આપ જ કરૂણાનાં સાગરસ્વરૂપ છો. હું તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું. ૯

खञ्जनाक्षी खगनासा देवी खेदविनाशिनी ॥
खञ्जरीटगतिश्चैव शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ १० ॥

હે દેવી ! આપનાં નેત્ર ખંજન પક્ષીની સમાન છે. આપની નાસિકા ગરૂડજીની નાસિકા સમાન છે. આપ આશ્રિત જનના ખેદનો વિનાશ કરવાવાળાં છો. આપની ગતિ ખંજરીટકીની સમાન ધીમી છે. હું મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું. ૧૦

गोविन्दवल्लभा देवी गन्धर्वकुलपावनी ॥
गोलोकवासिनी मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥११॥

હે જનની ! આપ ગોવિંદનાં પ્યારાં છો. આપના અનુગ્રહથી ગંધર્વકુળ પવિત્ર થયું છે. તમે સર્વદા ભૂલોકમાં વિહાર કરો છો. હું મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું ૧૧

आनन्दा गुणदा देवी गुणाध्यक्षा गुणाकरी ॥
गन्धपुष्पधरा मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ १२ ॥

હે દેવી ! હે માતા ! તમે ગુણને આપવાવાળાં, ગુણોના અધ્યક્ષરૂપ તથા ગુણોના સમૂહરૂપ છો. તમે ગંધયુક્ત પુષ્પને સર્વદા ધારણ કરવાવાળાં છો. હું આપને મસ્તકવડે પ્રણામ કરૂં છું ૧૨

घनश्यामप्रिया देवी घोरसंसारतारिणी ॥

घोरपापहरा चैव शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ १३ ॥

હે કમલે ! તમે ઘનશ્યામ શ્રીહરિનાં પ્રિય પત્ની છો: કેવળ તમે જ ઘોર સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરી શકો છો. તમારા શિવાય બીજું કોઇ ભયંકર પાપથી ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ નથી. માટે તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું. ૧૩

चतुर्वेदमयी चिन्त्या चित्तचैतन्यदायिनी ॥

चतुराननपूज्या च शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ १४ ॥

હે લક્ષ્મી ! આપ ચાર વેદરૂપે છો, તમે યોગીજનને ચિંતન કરવા યોગ્ય છો. તમારા પ્રસાદથી જ ચિત્તમાં ચૈતન્યતાનો સંસાર થાય છે. જગત્પતિ બ્રહ્મા પણ આપની પૂજા કરે છે. માટે હે જનની ! હું તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું. ૧૪

चैतन्यरूपिणी देवी चन्द्रकोटिसमप्रभा ॥
चन्द्रार्कनखरज्योतिर्लक्ष्मीदेवी नमाम्यहम् ॥ १५ ॥

હે દેવી ! તમે ચૈતન્ય સ્વરૂપવાળાં છો. આપના દેહની કાંતિ કરોડ ચંદ્રમાની સમાન મનોહર છે. તમારા હાથ પગની આંગળીઓનો પ્રકાશ ચંદ્રસૂર્યની પ્રભાથી પણ અધિક દેદીપ્યમાન છે. તમને નમસ્કાર કરૂં છું ૧૫

चपला चतुराध्यक्षी चरमे गतिदायिनी ॥
चराचरेश्वरी लक्ष्मीं शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ १६ ॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે સર્વદા એકસ્થાનમાં સ્થિતિ કરીને રહેતાં નથી. આથી આપને ચપલા કહેવામાં આવે છે. અંતકાળે કેવળ તમે જ ગતિને આપવાવાળાં છો. તમે સંપૂર્ણ જીવોનાં અધીશ્વરી છો. હે દેવી ! હું તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છુ. ૧૬

[illegible] च छलचातुर्यनाशिनी ॥
[illegible] मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ १७ ॥

હે જનની ! તમે શોભાયમાન છત્ર તથા ચામરવડે અત્યંત શોભા પામો છો. છલ ચાતુર્ય સર્વ તમારા પ્રભાવથી નાશને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. તમે પાપસમૂહનો ધ્વંસ કરો છો. માટે મસ્તક નમાવી હું પ્રણામ કરૂં છું. ૧૭

जगन्माता जगत्कर्त्री जगदाधाररूपिणी ॥
जयप्रदा जानकी च शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ १८ ॥

હે જનની ! તમે જગતની માતા છો. જગતનાં કર્તારૂપ છો. તમે જગતનાં આધારરૂપ છો. તમે જયને આપવાવાળાં છો. તમે જાનકી સ્વરૂપે પૃથ્વી પર અવતાર લીધો હતો. આપને હું મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું. ૧૮

जानकीशप्रिया त्वं हि जनकोत्सवदायिनी ॥
जीवात्मनी च त्वं मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥१९॥

હે જનની ! તમે જાનકીપતિ રામચંદ્રજીનાં પત્ની છો. આપ જનકને આનંદ આપવાવાળાં છો. તમે સર્વ જીવોના આત્મસ્વરૂપ છો. હું મસ્તક નમાવી આપને પ્રણામ કરૂં છું. ૧૯

झिञ्जीरवस्वना देवी झंझावातनिवारिणी ॥
झझरप्रियवाद्या च शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २० ॥

હે દેવી ! આપના કંઠનો સ્વર ઝંઝીરના ધ્વનિસમાન મધુર છે. તમારા અનુગ્રહથી ઝંઝાવાયુની સમાન સરળતા પૂર્વક ઉદ્ધાર મેળવી શકાય છે, ઝંઝવાદ્યમાં આપને અનુરાગ છે. હું શિર નમાવી આપને પ્રણામ કરૂં છું. ૨૦

टङ्कप्रदायिनी त्वं हि त्वञ्च ठकाररूपिणी ॥
ढक्कादिवाद्यप्रणया डम्फवाद्यविनोदिनी ॥
डमरुप्रणया मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २१ ॥

હે જનની ! કેવળ તમે જ અર્થ આપવાવાળાં છો. તમે ઠકાર રૂપવાળાં અર્થાત્ ચંદ્રમંડળના સરખાં સ્વરૂપવાળાં છો. ડક્ક તથા ડમરૂ વગાડવાથી આપને વિનોદ થાય છે. હું તમને પ્રણામ કરૂં છું ૨૧

तप्तकाञ्चनवर्णाभा त्रैलोक्यलोकतारिणी ॥
त्रिलोकजननी लक्ष्मीः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २२ ॥

હે દેવી ! તમારો વર્ણ સુવર્ણની સમાન ઉજ્જ્વળ છે. તમે ત્રણ લોકને તારવાવાળાં છો. તમે ત્રણ લોકનાં માતારૂપ છો. હું આપને નમસ્કાર કરૂં છું. ૨૨

त्रैलोक्यसुन्दरी त्वं हि तापत्रयनिवारिणी ॥
त्रिगुणधारिणी मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २३ ॥

હે જનની ! તમે ત્રિભુવનમાં પરમ રૂપવતી છો. તમે ત્રણે તાપોનો નાશ કરો છો. તમે સત્ત્વ, તમ તથા રજને ધારણ કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૨૩

त्रैलोक्यमङ्गला त्वं हि तीर्थमूलपदद्वया ॥
त्रिकालज्ञा त्राणकर्त्री शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २४ ॥

હે દેવી ! તમે ત્રણ ભુવનનું મંગળ કરવાવાળાં છો. તમારાં ચરણયુગલમાં સંપૂર્ણ તીર્થ વિરાજમાન રહે છે. તમે ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાન ત્રણ કાળને જાણવાવાળાં છો. તમે જીવોની રક્ષા કરવાવાળાં છો. હું મસ્તક નમાવી આપને પ્રણામ કરૂં છું ૨૪

दुर्गतिनाशिनी त्वं हि दारिद्र्यापद्विनाशिनी ॥
द्वारकावासिनी मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २५ ॥

હે માતા ! આપત્તિમાં ફસાયેલાં જનોની દુર્ગતિને તથા દરિદ્રી મનુષ્યના દરિદ્રને તમે દૂર કરો છો. તમે દ્વારકામાં સ્થિતિ કરીને રહો છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું. ૨૫

देवतानां दुराराध्या दुःखशोकविनाशिनी ॥
दिव्याभरणभूषाङ्गी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २६ ॥

હે દેવી ! દેવલોક પણ અત્યંત આરાધના કરી અત્યંત કષ્ટવડે તમને પ્રાપ્ત થાય છે. તમે પ્રસન્ન થવાથી શોક દુઃખ સર્વનો નાશ કરો છો. તમે દિવ્ય ભૂષણથી પરમ શોભાયમાન છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું. ૨૬

दामोदरप्रिया त्वं हि दिव्ययोगप्रदर्शिनी ॥
दयामयी दयाध्यक्षी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २७ ॥

હે જનની ! તમે દામોદરની પ્રિયા છો. તમારા પ્ર-

સાદત્વડે દિવ્ય યોગ પ્રાપ્ત કરાય છે. તમે દયામયી તથા દયાનાં અધ્યક્ષી છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું. ૨૭

ध्यानातीता धराध्यक्षी धनधान्यप्रदायिनी ॥
धर्म्मदा धैर्य्यदा मातः शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥२८॥

હે માતા ! તમે ધ્યાનથી પર છો. તમે પૃથ્વીનાં અધ્યક્ષી છો. તમે ભક્તને ધનધાન્ય આપો છો. તમે ભક્તને ધર્મ તથા ધૈર્ય આપવાવાળાં છો. હું તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું ૨૮

नवगोरोचना गौरी नन्दनन्दनगेहिनी ॥
नवयौवनचार्व्वङ्गी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ २९ ॥

તમે નવાં ગોરોચનની સમાન ગૌરવર્ણવાળાં છો. તમે નંદનંદન વ્રજેશ્વરનાં પ્યારી સ્ત્રી છો. તમે નવા યૌવન વડે અત્યંત કાંતિમતી છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું. ૨૯

नानारत्नादिभूषाढ्या नानारत्नप्रदायिनी ॥
नितम्बिनी नलिनाक्षी लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तुते ॥३०॥

હે લક્ષ્મી ! તમે અનેક રત્નાદિ ભૂષણવડે વિભૂષિત થઈ પરમ શોભા મેળવો છો. તમે પ્રસન્ન થઇ વિવિધ રત્ન આપો છો. તમે મોટાં નિતંબવાળાં છો. તમારાં નેત્ર કમળદળની સમાન શ્રેષ્ઠ છે. હું તમને નમસ્કાર કરૂં છું. ૩૦

निधुवनप्रेमानन्दा निराश्रयगतिप्रदा ॥
निर्विकारा नित्यरूपा लक्ष्मीदेवी नमोस्तुते ॥३१॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે વિકારરહિત તથા નિત્યરૂપિણી છો. નિધુવનમાં વિહાર કરવાથી તમને પરમ આનંદ થાય છે. તમે નિરાશ્રય મનને ગતિ આપવાવાળાં છો. તમને નમસ્કાર છે. ૩૧

पूर्णानन्दमयी त्वं हि पूर्णब्रह्मसनातनी ॥
परा शक्तिः परा भक्तिर्लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तुते ॥३२॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે પૂર્ણાનન્દમયી તથા પૂર્ણબ્રહ્મ-

સ્વરૂપણી છો. તમે પરમ શક્તિરૂપ તથા પરમ ભક્તિરૂપ છો. તમને નમસ્કાર છે. ૩૨

पूर्णचन्द्रमुखी त्वं हि परानन्दप्रदायिनी ॥
परमार्थप्रदा लक्ष्मी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ३३ ॥

હે લક્ષ્મી તમારૂં મુખારવિંદ પૂર્ણ ચંદ્રમાસમાન શોભાયમાન છે. તમે પરમ આનંદ તથા પરમાર્થને આપવાવાળાં છો. તમને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરૂં છું. ૩૩

पुण्डरीकाक्षिणी त्वं हि पुण्डरीकाक्षगेहिनी ॥
पद्मरागधरा त्वं हि शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ३४ ॥

હે જનની! તમારાં નેત્ર, કમળના દળની સમાન શ્રેષ્ઠ છે. તમે પુંડરીકાક્ષ હરિની સ્ત્રી છો. તમે પદ્મરાગ મણિને ધારણ કરી પરમ શોભાને પ્રાપ્ત થાઓ છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું. ૩૪

पद्मा पद्मासना त्वं हि पद्ममाला विधारिणी ॥
प्रणवरूपिणी मातः शिरसा [illegible] ॥ ३५ ॥

હે માતા ! તમે કમલાસનપર વિરાજમાન રહો છો માટે તમારૂં પદ્મા નામ પાડ્યું છે. તમારા ગળામાં અત્યંત મનોહર કમળની માળા પડી રહે છે. તમે ૐકા-રરુપિણી છો. તમને મસ્તક નનાવી પ્રણામ કરું છું. ૩૫

फुल्लेन्दुवदना त्वं हि फणिवेणिविमोहिनी ॥
फणिशायीप्रिया मातः शिरसा प्रणमाम्यहम ॥३६॥

હે જનની ! તમારું મુખારવિંદ ઉદય પામતા ચંદ્રમાનાં કિરણોની સમાન નિર્મળ છે. તમારા મસ્તકની વેણી સર્પની સમાન વિસ્તારિત થઇ અત્યંત શોભા ધારણ કરે છે. તમે ક્ષીરસાગરમાં ફણીશય્યાપર શયન કરવાવાળા દેવના દેવ, હરિની સ્ત્રી છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું ૩૬

विश्वकर्त्री विश्वभर्त्री विश्वधात्री महेश्वरी ॥
विश्वाराध्या विश्वबाह्या लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तुते ॥३७॥

હે લક્ષ્મી દેવી ! તમે વિશ્વને કરવાવાળાં, તમે વિશ્વનું પાલન કરવાવાળાં, વિશ્વને સરજનારાં તથા સંપૂર્ણ જીવોનાં

ઇશ્વરી છો. તમે વિશ્વમાં વાસ કરવાવાળા જીવોદ્વારા આરાધના કરવા યોગ્ય છો. તમે વિશ્વમાં સર્વત્ર દેદીપ્યમાન રહો છો. પરંતુ તમે તેમાં લિપ્ત થતાં નથી. કારણ તમે વિશ્વની બહાર સ્થિતિ કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૩૭

विष्णुप्रिया विष्णुशक्तिबीजमन्त्रस्वरूपिणी ॥
वरदा वाक्यसिद्धा च शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥३८॥

હે દેવી ! તમે વિષ્ણુની પ્રિયા તથા વિષ્ણુની એક૦૮ શક્તિ છો. તમે બીજમંત્રસ્વરૂપિણી, તમે વરદાન દેવાવાળાં તથા વાક્યસિદ્ધિયુક્ત છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું. ૩૮

वेणुवाद्यविदा त्वं हि वंशीवाद्यविनोदिनी ॥
विद्युद्गौरी महादेवी लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥३९॥

હે મહાદેવી ! હે લક્ષ્મીદેવી ! તમે વિજળીની સમાન ગૌરવર્ણવાળાં છો. વેણુના નાદને જાણનારાં છો, માટે બંશી વગાડવાથી તમારી પ્રીતિનો સંચાર થાય છે. તમને નમસ્કાર છે. ૩૯

भुक्तिमुक्तिप्रदा त्वं हि भक्तानुग्रहकारिणी ॥
भवार्णवत्राणकर्त्री लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४०॥

હે લક્ષ્મીદેવી ! તમે ભુક્તિ તથા મુક્તિ આપવાવાળાં છો. તમે ભક્તજનનાપર અનુગ્રહ કરવાવાળાં છો. તમે આશ્રિત જનનો ભવસાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૦

भक्तप्रिया भागीरथी भक्तमङ्गलदायिनी ॥
भवदाऽभयदात्री च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४१॥

હે જનની! તમે ભક્તજનના પ્રતિ આંતરિક સ્નેહ પ્રકાશ કરો છો. તમે ભાગીરથી સ્વરૂપિણી છો. ભક્તજનનું કલ્યાણ કરવાવાળાં છો. તમે દુષ્ટ મનુષ્યગણને ભય દેખડાવો છો, તથા શરણાગતને અભય આપો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૧

मनोऽभीष्टप्रदा त्वं हि महामोहविनाशिनी ॥
मोक्षदा मानदात्री च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४२॥

હે દેવી ! તમે મનોરથ પૂર્ણ કરો છો, તથા મહા મોહનો વિનાશ કરો છો. તમે મોક્ષ તથા સન્માન આપ-વાવાળાં છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૨

महाधन्या महामान्या माधवमनमोहिनी ॥
मुखरा प्राणहन्त्री च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४३॥

હે લક્ષ્મીદેવી! તમે કેવળ ધન્ય તથા કેવળ માનનીય છો. તમે માધવના મનને મોહિત કર્યું છે. જે સ્ત્રીઓ બહુ બોલવાવાળી છે, તેના તમે પ્રાણ હરણ કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૩

यौवनपूर्णसौंदर्य्या योगमाया युगेश्वरी ॥
युग्मश्रीफलवक्षाश्च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥ ४४ ॥

હે દેવી ! તમોએ પૂર્ણ યૌવનસંયુકત હોવાથી પરમ કાંતિ ધારણ કરી છે. તમે મૂર્તિમાન્ યોગમાયા તથા તમે યોગેશ્વરી છો. તમારા વક્ષઃસ્થળમાં શ્રીફળની સમાન પુષ્ટ તથા ઉંચાં બે સ્તન શોભાયમાન છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૪

युग्माङ्गदविभूषाढ्या युवतीनां शिरोमणिः ॥
यशोदासुतपत्नी च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४५॥

હે દેવી ! તમારી બેઉ ભુજાઓમાં બે બાજુબંધ રહેલાં હોવાથી તમે પરમ વિભૂષિત છો. તમે સ્ત્રીઓનાં શિરનાં મણિસ્વરૂપ છો. તમે યશોદાનંદની ભાર્યા છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૫

रूपयौवनसम्पन्ना रत्नालङ्कारधारिणी ॥
राकेन्दुकोटिसौन्दर्ये लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४६॥

હે દેવી ! તમે પરમ રૂપવતી છો તથા યૌવનયુક્ત છો. તમે રત્નાલંકારવડે વિભૂષિત હોવાથી પરમ શોભાને ધારણ કરો છો. તમારી કાંતિ કરોડ પૂર્ણ ચંદ્રમાની કાંતિથી પણ [illegible]વળ છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૬

रमा रामा रामपत्नी राजराजेश्वरी तथा ॥
राज्यदा राज्यहन्त्री च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४७॥

હે દેવી ! આપનું રમા તથા રામા નામ છે. તમે

રામચંદ્રજીનાં પત્ની જાનકી છો. તમે રાજેશ્વરી છો. તમે પ્રસન્ન થઇ રાજ્ય આપો છો તથા તમે કુપિત થઈ રાજ્યનો વિનાશ કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૭

लीलालावण्यसम्पन्ना लोकानुग्रहकारिणी ॥
ललनाप्रीतिदात्री च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४८॥

હે જનની ! તમે લીલા તથા લાવણ્યસંપન્ન છો. તમે લોક ઉપર અનુગ્રહ કરો છો. સ્ત્રીઓ તમારાવડે પરમપ્રીતિનો લાભ કરે છે. તમને નમસ્કાર છે. ૪૮

विद्याधरी तथा विद्या वसुदा त्वन्तु वन्दिता ॥
विन्ध्याचलवासिनी च लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥४९॥

હે દેવી ! તમે વિદ્યારૂપ, વિદ્યાધરીરૂપ, દાન આપવાવાળાં તથા કેવળ વંદન કરવા યોગ્ય છો. તમે વિંધ્યાચળ પર્વતમાં વાસ કરો છો. તમને નમસ્કાર છે. ૪૯

शुभकाञ्चनगौराङ्गी शङ्खकंकणधारिणी ॥
शुभदा शीलसंपन्ना लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥५०॥

હે દેવી ! તમે નિર્મળ કંચનસમાન ગૌરવર્ણવાળાં છો. તમારા હાથમાં શંખ તથા કંકણ શોભે છે. તમે કલ્યાણને આપવાવાળાં તથા શ્રેષ્ઠ ચરિત્રોથી યુક્ત છો. તમને નમસ્કાર છે. ૫૦

षट्चक्रभेदिनी त्वं हि षडैश्वर्य्यप्रदायिनी ॥
षोडशी वयसा त्वन्तु लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥५१॥

હે જનની ! તમે ષટ્ચક્રનું ભેદન કરવાવાળાં છો. તમે છ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય આપવાવાળાં છો. તમે સોળ વર્ષની અવસ્થાવાળાં સ્ત્રી છો. તમને નમસ્કાર છે. ૫૧

सदानन्दमयी त्वं हि सर्व्वसम्पत्तिदायिनी ॥
संसारतारिणी देवी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ५२ ॥

હે દેવી ! તમે સદા આનંદમયી છો. તમે સંપૂર્ણ સંપત્તિ આપવામાં સમર્થ તથા તમે અઘોર સંસારમાંથી તારી શકો છો. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરું છું. ૫૨

सुकेशी सुखदा देवी सुन्दरी सुमनोरमा ॥
सुरेश्वरी सिद्धिदात्री शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥५३॥

હે દેવી ! તમારા કેશ મનોહર છે. તમે પરમસુંદરી તથા મનમોહિની છો. તમે દેવતાઓનાં ઇશ્વરી તથા સિદ્ધિ આપવાવાળાં છો. તમારા અનુગ્રહથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું ૫૩

सर्व्वसंकटहन्त्री त्वं सत्यसत्त्वगुणान्विता ॥
सीतापतिप्रिया देवी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥५४॥

હે દેવી ! તમે સંપૂર્ણ સંકટ દૂર કરો છો. તમે સત્યપરાયણ તથા સત્ત્વગુણશાળી છો. તમે જ સીતાપતિ શ્રી રામચંદ્રજીની પ્રિય પત્ની છો. હું મસ્તક નમાવી આપને પ્રણામ કરૂં છું. ૫૪

हेमाङ्गिनी हास्यमुखी हरिमनविमोहिनी ॥
हरिपादाश्रया देवी शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥ ५५ ॥

હે દેવી ! તમે તપેલા સુવર્ણની સમાન ગૌરવર્ણવાળા

છો. તમારૂં મુખ હાસ્યથી પ્રસન્ન છે. તમે હરિનું મન મોહિત કર્યું છે. તમારૂં ચિત્ત હરિચરણમા સર્વદા રહે છે. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામ કરૂં છું. ૫૫

क्षेमंकरी क्षमादात्री क्षौमवासाविधारिणी ॥
क्षीणमध्या च क्षेत्राङ्गी लक्ष्मीदेवी नमोऽस्तु ते ॥५६॥

હે દેવી ! તમે કલ્યાણ કરવાવાળાં, ક્ષમા આપવાવાળા તથા ક્ષૌમ અર્થાત્ રેશમી વસ્ત્ર ધારણ કરવાવાળાં છો. તમારી કમર પાતળી હોવાથી અત્યંત શોભા ધારણ કરે છે; તમારાં અંગોમાં સર્વ તીર્થો વિરાજમાન છે. હું મસ્તક નમાવી તમને પ્રણામકરૂં છું ૫૬

॥ श्रीशङ्कर उवाच ॥

अकारादिक्षकारान्तं लक्ष्मीदेव्याः स्तवं शुभम् ॥
पठितव्यं प्रयत्नेन त्रिसन्ध्यञ्च दिने दिने ॥ ५७ ॥

શ્રી મહાદેવજી બોલ્યા : હે પાર્વતી ! તમારા પૂછવા પ્રમાણે મેં લક્ષ્મીમાહાત્મ્ય તથા અકારથી લઇ ક્ષકાર સુધી વર્ણમય લક્ષ્મી સ્તોત્રનું વર્ણન કર્યું. આ કલ્યાણ આપવાવાળા સ્તોત્રનો દરરોજ ત્રણ સંધ્યા સમયે યત્નસહિત પાઠ કરવો જોઇએ. ૫૭

पूजनीया प्रयत्नेन कमला करुणामयी ॥
वाञ्छाकल्पलता साक्षाद्भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥५८॥

જે ઇચ્છિત ફળ આપવામાં કલ્પલતાસમાન છે, જે ભુક્તિ તથા મુક્તિ આપે છે, તે કરૂણામયી લક્ષ્મીનું પૂજન કરવું જોઇએ. ૫૮

इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु शृणुयाच्छ्रावयेदपि ॥
इष्टसिद्धिर्भवेत्तस्य सत्यं सत्यं हि पार्वती ॥५९॥

જે મનુષ્ય આ લક્ષ્મીસ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, અથવા સાંભળે છે, અથવા બીજા મનુષ્યને સંભળાવે છે, તેનો હે પાર્વતી ! નિઃસંદેહ સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. ૫૯

इदं स्तोत्रं महापुण्यं यः पठेद्भक्तिसंयुतः ॥
तस्य दृष्ट्वा भवेन्मूको वादी सत्यं न संशयः ॥६०॥

હે ગૌરી ! જે મનુષ્ય ભક્તિપૂર્વક આ પવિત્ર સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, તેનાં દર્શનમાત્રથી મૂંગો બોલવાની શક્તિને પામે છે, ,એમાં સંદેહ નથી. ૬૦

शृणुयाच्छ्रावयेद्यस्तु पठेद्वा पाठयेदपि ॥
राजानो वशमायान्ति तंदृष्ट्वा गिरिनन्दिनी ॥ ६१ ॥

હે ગિરિનંદિની પાર્વતી ! જે મનુષ્ય આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે છે, બીજાને સંભળાવે છે, બીજાને ભણાવે છે અથવા પોતે ભણે છે તેનાં દર્શનથી જ રાજાઓ વશ થઈ જાય છે. ૬૧

तं दृष्ट्वा दुष्टसंघाश्च पलायन्ते दिशो दश ॥
भूतप्रेतग्रहा यक्षा राक्षसाः पन्नगादयः ॥
विद्रवन्ति भयार्त्ता वै स्तोत्रस्यापि च कीर्तनात् ॥६२॥

જે મનુષ્ય આ લક્ષ્મીસ્તોત્રનું કીર્તન કરે છે, તેના કેવળ જોવાથી જ દુષ્ટ ગણો દશેદિશામાં નાશી જાય છે. ભૂત હોય, પ્રેત હોય, ગ્રહ, યક્ષ, રાક્ષસ, સર્પ ઇત્યાદિ સર્વ ડરી જઈ નાશી જાય છે. આમાં સંદેહ નથી. ૬૨

सुराश्च असुराश्चैव गन्धर्वकिन्नरादयः ॥
प्रणमन्ति सदा भक्त्या तं दृष्ट्वा पाठकं मुदं ॥६३॥

धनार्थी लभते चार्थं पुत्रार्थी च सुतं लभेत् ॥
राजार्थी लभते राज्यं स्तवराजस्य कीर्तनात् ॥६४॥

જે મનુષ્ય આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, તેને દેવતા, ગંધર્વ, કિન્નર સર્વ જોતાંજ આનંદિત થઈ ભક્તિ સહિત પ્રણામ કરે છે. આ અત્યુત્તમ સ્તોત્રનું કીરતન કરવાથી ધનની ઇચ્છા કરવાવાળો ધન, પુત્રની ઇચ્છા કરવાવાળો પુત્ર તથા રાજ્યની ઇચ્છા કરવાવાળો રાજ્ય મેળવી શકે છે. ૬૩-૬૪

ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ॥
महापापोपपापञ्च तरन्ति स्तवकीर्तनात् ॥ ६५ ॥

બ્રહ્મહત્યા, મદ્યપાન. ચોરી, ગુરૂસ્ત્રીગમન, મહાપાતક તથા ઉપપાતકનાં સંપૂર્ણ પાપોથી આ સ્તવનન પાઠવડે છૂટકારો થઇ જાય છે. ૬૫

गद्यपद्यमयी वाणी वदनात्तु प्रजायते ॥

अष्टसिद्धिमवाप्नोति लक्ष्मीस्तोत्रस्य कीर्तनात् ॥६६॥

આ લક્ષ્મીસ્તોત્રનું કીર્તન કરવાથી એની મેળેજ મુખમાંથી ગદ્ય તથા પદ્યમયી વાણી ઉત્પન્ન થયા કરે છે તથા કીર્તન કરનારો આઠ પ્રકારની સિદ્ધિને મેળવે છે. ૬૬

वन्ध्या चापि लभेत्पुत्रं गर्भिणी प्रसवेत्सुतम् ॥

पठनात्स्मरणात्सत्यं वच्मि ते गिरिनन्दिनी ॥ ६७ ॥

હે ગિરિનંદિની! હું તમને સત્ય કહું છું કે, આ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી અથવા શ્રવણ કરવાથી વંધ્યા સ્ત્રીને પુત્રપ્રાપ્તિ થાય છે તથા ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને શ્રેષ્ટ પુત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૭

भूर्जपत्रे समालिख्य रोचनाकुंकुमेन तु ॥
भक्त्या संपूजयेद्यस्तु गन्धपुष्पाक्षतैस्तथा ॥ ६८ ॥
धारयेद्दक्षिणे बाहौ पुरुषः सिद्धिकाङ्क्षया ॥
योषिद्वामभुजे धृत्वा सर्वसौख्यमयी भवेत् ॥ ६९ ॥

જે મનુષ્ય લક્ષ્મીની ઇચ્છા કરે, તે ભોજપત્ર પર કું-કુવડે આ સ્તોત્રને લખી, ગંધપુષ્પાદિથી ભક્તિસહિત પૂજા કરી, જમણા હાથમાં ધારણ કરે તથા સ્ત્રીઓ ડાબા હાથે ધારણ કરે, તો સંપૂર્ણ સુખી થાય છે. ૬૮–૬૯

विषं निर्विषतां याति अग्निर्याति च शीतताम् ॥
शत्रवो मित्रतां यान्ति स्तवस्यास्य प्रसादतः ॥७०॥

આ સ્તવરાજના પ્રભાવવડે વિષમાં નિર્વિષતા, અગ્નિમાં શીતલતા તથા શત્રુગણોમાં મિત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે. ૭૦

बहुना किमिहोक्तेन स्तवस्यास्य प्रसादतः ॥
वैकुण्ठे च वसेन्नित्यं सत्यं वच्मि सुरेश्वरि ॥ ७१ ॥

હે પાર્વતી ! આથી માહાત્મ્ય અધિક બીજું હું શું વર્ણન કરૂં ? એના પ્રસાદથી અંતસમયે વૈકુંઠધામમાં નિત્ય વાસ થાય છે, એમાં સંદેહ નથી. ૭૧

इति रुद्रयामले हरपार्वतीसंवादे अकारादिक्षकारान्तवर्णग्रथितं महालक्ष्मीस्तोत्रं समाप्तम् ॥

ઇતિ મહાલક્ષ્મીસ્તોત્રમ,

॥ श्रीरामरक्षा प्रारभ्यते ॥

चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
ऐकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ॥ १ ॥

શ્રી રામચંદ્રજીનું ચરિત્ર (રામાયણ) શતકોટિ (૧૦૦ કરોડ) ના વિસ્તારવાળું છે, અને તેના એકેક અક્ષર પુરૂષોનાં મોટાં પાપોનો નાશ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. ૧

ध्यात्वा नीलोत्पलश्यामं रामं राजीवलोचनम् ॥
जानकीलक्ष्मणोपेतं जटामुकुटमंडितम् ॥ २ ॥

सासितूणधनुर्बाणपाणिं नक्तंचरान्तकम् ॥
स्वलीलया जगत्रातुमाविर्भूतमजं विभुम् ॥ ३ ॥

પ્રાજ્ઞ (પંડિત) પુરૂષે, નીલોત્પલ જેવા શ્યામ સ્વરુપવાળા, કમળ જેવાં નેત્રવાળા, શ્રીજાનકી તથા લક્ષ્મણ સહવર્તમાન, જટારૂપ મુગટથી શોભિતા, જેમના હાથમાં

તરવાર સહિત ભાથા તથા ધનુષ્ય અને બાણ છે એવા, રાક્ષસોનો નાશ કરનાર, અજન્મા, સર્વ સમર્થ અને પોતાની લીલા માટે તથા જગતના રક્ષણ માટે પ્રકટ થએલા એવા શ્રીરામચંદ્રજીનું ધ્યાન ધરીને, પછી પાપનાશક તથા સર્વ મનોરથપૂરક એવી આ " રામરક્ષા " નો પાઠ કરવો. ૨-૩

रामरक्षां पठेत्प्राज्ञः पापघ्नीं सर्वकामदाम् ॥
शिरो मे राघवः पातु भालं दशरथात्मजः ॥ ४ ॥
कौसल्येयो दृशौ पातु विश्वामित्रप्रियः श्रुती ॥
घ्राणं पातु मखत्राता मुखं सौमित्रिवत्सलः ॥ ५ ॥

રાઘવ (રઘુવંશમાં પ્રકટેલા) મારા માથાની અને દશરથ રાજાના પુત્ર, મારા કપાળની રક્ષા કરો. કૌશલ્યાના પુત્ર મારી આંખોની, અને વિશ્વામિત્રના પ્યારા મારા કાનની રક્ષા કરો. યજ્ઞરક્ષક મારા નાકનું અને સુમિત્રાના પુત્ર શ્રીલક્ષ્મણ તથા શત્રુઘ્ન ઉપર વાત્સલ્યભાવ રાખનાર મારા મુખની રક્ષા કરો. ૪-૫

जिह्वां विद्यानिधिः पातु कण्ठं भरतवन्दितः ॥
स्कन्धौ दिव्यायुधः पातु भुजौ भग्नेशकार्मुकः ॥६॥

વિદ્યાના ભંડાર મારી જીભની અને ભરતજીએ જેમને વંદન કર્યું છે એવા મારા ગળાની રક્ષા કરો. દેવતાઈ હથિયારને ધરનાર મારા ખભાની અને શ્રીશિવજીના ધનુષ્ય (૧પિનાક) ને ભાંગનાર મારા ભુજની રક્ષા કરો. ૬

करौ सीतापतिः पातु हृदयं जामदग्न्यजित् ॥
मध्यं पातु खरध्वंसी नाभिं जाम्बवदाश्रयः ॥ ७ ॥

શ્રીસીતાના પતિ મારા *કરની અને જમદગ્નિના પુત્ર શ્રી પરશુરામને જીતનાર મારા હૃદયની રક્ષા કરો. ખરદૈત્યને મારનાર મારા મધ્યની અને જાંબુવાનના શરણસ્થાન મારી નાભિ (ડુંટી) ની રક્ષા કરો. ૭.

---

૧ શ્રીશિવનું પિનાક, શ્રીવિષ્ણુનું શાર્ઙ્ગ અને અર્જુનનું ગાંડિવ એ બધા મળી ૩ ધનુષ સુપ્રસિદ્ધ છે.

* ખભાથી કોણી સુધીના હાથને ભુજ અને કોણીથી નીચેના હાથને કર કહે છે.

सुग्रीवेशः कटीं पातु सक्थिनी हनुमत्प्रभुः ॥
ऊरू रघूत्तमः पातु रक्षःकुलविनाशकृत् ॥ ८ ॥

સુગ્રીવ વાનરના ઈશ મારી કેડની, અને હનુમાનના પ્રભુ મારી સાથળની રક્ષા કરો. રઘુકુળમાં ઉત્તમ અને રાક્ષસના કુલનો નાશ કરનાર મારા ઊરૂની રક્ષા કરો. ૮

जानुनी सेतुकृत्पातु जङ्घे दशमुखान्तकः ॥
पादौ विभीषणश्रीदः पातु रामोऽखिलं वपुः ॥ ९ ॥

સમુદ્રપર સેતુ (પૂલ) બાંધનાર મારા ગોઠણનો અને દશમુખ (રાવણ) નો નાશ કરનાર મારી જાંઘની રક્ષા કરો, વિભીષણને શ્રી (રાજ્યરૂપી લક્ષ્મી) આપનાર મારા બે પગોની અને શ્રીમદ્રામચંદ્રજી મારા સંપૂર્ણ શરીરની રક્ષા કરો. ૯

एतां रामबलोपेतां रक्षां यः सुकृती पठेत् ॥
स चिरायुः सुखी पुत्री विजयी विनयी भवेत् ॥१०॥

જે સુકૃતી (પુણ્યશાલી) આ રામના બળવાળી રક્ષાનો પાઠ કરે, તે લાંબા આયુષ્યવાળો, સુખી, પુત્રવાન,

વિજય મેળવનાર તથા નમ્રતાવાળો થાય છે. ૧૦

पाताल्भूतलव्योमचारिणश्छद्मचारिणः ॥
न द्रष्टुमपि शक्तास्ते रक्षितं रामनामभिः ॥ ११ ॥

શ્રીરામચંદ્રજીનાં જુદાં જુદાં નામોથી જેની રક્ષા થઇ છે, તેના સામે આંખ કાઢવાને પાતાલ (વાસી નાગો), તથા ભૂતલ (પૃથ્વી ઉપર રહેનાર પ્રાણીઓ), તથા વ્યોમ (આકાશ) માં ફરનારા ગુપ્ત વેશધારી દેવ દૈત્યો પણ સમર્થ થતા નથી. ૧૧

रामेति रामभद्रेति रामचन्द्रेति वा स्मरन्
नरो न लिप्यते पापैर्भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥१२॥

રામ, રામભદ્ર અથવા રામચંદ્ર એ નામોથી જે ભગવાનનું સ્મરણ કરે છે, તે માણુસ પાપથી લેપાતો નથી એટલુંજ નહિ પણ ભોગ તથા મોક્ષને પામે છે. ૧૨

जगज्जैत्रैकमन्त्रेण रामनाम्नाभिरक्षितम् ॥
यः कण्ठे धारयेत्तस्य करस्थाः सर्वसिद्धयः ॥ १३ ॥

જગતને જીતનાર એવા રામના નામરૂપ એક મંત્રવડે જેમા રક્ષા કરવામાં આવી છે એવું આ સ્તોત્ર જે પાઠે રાખે છે તેના હાથમાં સર્વ સિદ્ધિયો આપોઆપ આવી મળે છે. ૧૩

वज्रपञ्जरनामेदं यो रामकवचं स्मरेत् ॥
अव्याहताज्ञः सर्वत्र लभते जयमङ्गलम् ॥ १४ ॥

વજ્રપંજર નામક આ રામકવચને જે સાંભરે છે, તે નિર્ભય જ્ઞાનવાન્ થઇ સર્વત્ર વિજય તથા શ્રેયને મેળવે છે. ૧૪

आदिष्टवान् यथा स्वप्ने रामरक्षामिमां हरः ॥
तथा लिखितवान् प्रातः प्रबुद्धो बुधकौशिकः ॥१५॥

શ્રી હર (મહાદેવજી) એ સ્વપ્નમાં આવીને જે પ્રમાણે આ " રામરક્ષા "કહી તે જ પ્રમાણે સવારે જાગતાં-વેત પંડિત કૈશિક (વિશ્વામિત્રઋષિ) એ તે લખી લીધા છે. ૧૫

आरामः कल्पवृक्षाणां विरामः सकलापदाम् ॥
अभिरामस्त्रिलोकानां रामः श्रीमान्स नः प्रभुः ॥१६॥

સર્વ કલ્પવૃક્ષોના આરામ (બગીચા) રૂપ, સઘળી આપત્તિયોને હરનાર, તથા સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ ત્રણે લોકને આનંદ આપનાર શ્રીમાન્ રામચંદ્ર અમારા પ્રભુ (ઇશ્વર) છે. ૧૬

तरुणौ रूपसम्पन्नौ सुकुमारौ महाबलौ ॥
पुण्डरीकविशालाक्षौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ॥ १७ ॥
फलमूलाशिनौ दान्तौ तापसौ ब्रह्मचारिणौ ॥
पुत्रौ दशरथस्यैतौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ १८ ॥

બે જુવાનો, સ્વરૂપવાનો, સુકોમળ અંગવાળા મહા બળવાન્, કમળસરખા વિશાળ નેત્રવાળા, કાળિયાર મૃગના ચામડાનાં વસ્ત્ર ધરનારા, ફળ મૂળનો આહાર કરનારા, ઇં-દ્રિયોનો નિગ્રહ કરનારા, તપસ્વી, બ્રહ્મચારી એવા શ્રીમાન્ દશરથ રાજાના બે પુત્રો શ્રીરામ અને લક્ષ્મણ. ૧૭-૧૮

शरण्यौ सर्वसत्त्वानां श्रेष्ठो सर्वधनुष्मताम् ॥
रक्षःकुलनिहन्तारौ त्रायेतां नो रघूत्तमौ ॥ १९ ॥

જે સર્વ પ્રાણીઓને શરણે જવા યોગ્ય, સર્વ ધનુધારીઓમાં શ્રેષ્ઠ, રાક્ષસોના કુળનું નિકંદન કરનારા એવા રઘુવંશના એ બે ઉત્તમ પુરૂષો અમારી રક્ષા કરો. ૧૯

आत्तसज्जधनुषाविषुस्पृशावक्षयाशुगनिषङ्गसङ्गिनौ ॥
रक्षणाय मम रामलक्ष्मणावग्रतः पथि सदैव गच्छ-
ताम् ॥ २० ॥

ઉઠાવીને સજજ કરેલા ધનુષ્યવાળા, બાણોનો સ્પર્શ કરનારા, અખૂટ બાણો જેમાં ભર્યાં છે એવા ભાથા જેમની સાથે છે એવા શ્રીરામ લક્ષ્મણ મારા રક્ષણ માટે સદૈવ મારા માર્ગમાં આગળ વધજો. ૨૦

सन्नद्धः कवची खड्गी चापबाणधरो युवा ॥
गच्छन्मनोरथोऽस्माकं रामः पातु सलक्ष्मणः ॥२१॥

કવચ (બખ્તર) પહેરી તૈયાર થએલા, તરવારધારી ધનુષબાણને ધરનારા, જુવાન, શ્રી લક્ષ્મણજીને સાથે લઇને ચાલતા શ્રી રામચંદ્ર અમારા મનોરથને પૂર્ણ કરો. ૨૧

रामो दाशरथीः शूरो लक्ष्मणानुचरो बली ॥
काकुत्स्थः पुरुषः पूर्णः कौशल्येयो रघूत्तमः ॥ २२ ॥

દશરથ રાજાના પુત્ર, શૂરવીર, લક્ષ્મણ જેમની પાછળ ચાલે છે એવા, બળવાન સૂર્યવંશી, પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ. કૌશલ્યાના કુમાર, રઘુકુળમાં ઉત્તમ શ્રી રામ. ૨૨

वेदान्तवेद्यो यज्ञेशः पुराणपुरुषोत्तमः ॥
जानकीवल्लभः श्रीमानप्रमेयपराक्रमः ॥ २३ ॥

વેદાંત (ઉપનિષદો) થી જાણી શકાય એવા યજ્ઞના ઇશ્વર, (ભોક્તા) પુરાણપુરૂષોમાં ઉત્તમ, શ્રી સીતાના પ્રાણ પ્યારા, સૌંદર્યવાળા, જેનું પરાક્રમ અગોચર છે એવા શ્રીરામચંદ્રજી છે. ૨૩

इत्येतानि जपेन्नित्यं मद्भक्तः श्रद्धयान्वितः ॥
अश्वमेधाधिकं पुण्यं संप्राप्नोति न संशयः ॥ २४ ॥

એ પ્રમાણે સમજીને મારો ભક્ત શ્રદ્ધાપૂર્વક આનો જપ નિરંતર કરે, તેને નિઃસંદેહ અશ્વમેધ યજ્ઞ કરતાં અધિક પુણ્ય મળે છે. ૨૪.

रामं दूर्वादलश्यामं पद्माक्षं पीतवाससम् ॥
स्तुवन्ति नामभिर्दिव्यैर्न ते संसारिणो नराः ॥२५॥

દૂર્વાના પાંદડા જેવા શ્યામવર્ણવાળા, કમલલોચન, પીતાંબરધારી શ્રી રામચંદ્રની જેઓ દિવ્ય નામોથી સ્તુતિ કરે છે, તેઓ સંસારી નરો નથી અર્થાત્ અહંતા મમતારૂપી ભવસાગરમાં ડૂબતા નથી. ૨૫.

रामं लक्ष्मणपूर्वजं रघुवरं सीतापतिं सुन्दरं
काकुत्स्थं करुणार्णवं गुणनिधिं विप्रप्रियं धार्मिकम् ॥

राजेन्द्रं सत्यसंधं दशरथतनयं श्यामलं शान्तमूर्तिम्
वन्दे लोकाभिरामं रघुकुलतिलकं राघवं रावणारिम् ॥ २६ ॥

શ્રી લક્ષ્મણજીના મોટાભાઇ, રઘુવંશમાં શ્રેષ્ઠ, જાનકીનાથ, સુંદર, સૂર્યવંશોત્પન્ન, કૃપાના સમુદ્ર, ગુણના ભંડાર; ધાર્મિક બ્રાહ્મણો છે પ્રિય જેમને એવા, રાજાઓના ઇંદ્ર, સત્યના સમુદાય, દશરથના તનુજ, શ્યામ શાંતમૂર્તિ, લોકોને આનંદ દેનાર, રઘુકુલમાં તિલક, રઘુવંશી, રાવણના શત્રુ એવા શ્રી રામચંદ્રને હું વંદન કરૂં છું ૨૬

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ॥
रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥ २७ ॥

રામ, રામભદ્ર, રામચંદ્ર વિધાતારૂપ શ્રીવિષ્ણુ, રઘુકુળના નાયક, સીતાના પતિ, શ્રી નાથ રામચંદ્રને પ્રણામ. ૨૭

श्रीराम राम रघुनंदन राम राम
श्रीराम राम भरताग्रज राम राम ॥

श्रीराम राम रणकर्कश राम राम
श्रीराम राम शरणं भव राम राम ॥ २८ ॥

હે શ્રી રામ ! રામ ! રઘુનંદન ! રામ ! રામ ! શ્રી રામ ! રામ ! ભરતાગ્રજ (ભરતના મોટાભાઈ) રામ ! રામ ! શ્રી રામ ! રામ રણકર્કશ (યુદ્ધમાં અડગ) રામ ! રામ ! શ્રી રામ ! રામ ! રામ ! રામ ! મારૂં શરણ થાઓ, ૨૮.

श्रीरामचन्द्रचरणौ मनसा स्मरामि
श्रीरामचन्द्रचरणौ वचसा गृणामि ॥
श्रीरामचन्द्रचरणौ शिरसा नमामि
श्रीरामचन्द्रचरणौ शरणं प्रपद्ये ॥ २९ ॥

શ્રી રામચંદ્રના ચરણોને હું મનથી સંભારૂં છું; શ્રી રામચંદ્રના ચરણો હું વાણીથી ઉચ્ચારૂં છું; શ્રી રામચંદ્રનો

ચરણોમાં હું સાષ્ટાંગ[1] દંડવત કરું છું, શ્રી રામચં
ચરણોનું હું શરણ ધારું છું. ૨૯

माता रामो मत्पिता रामचन्द्रः
स्वामी रामो मत्सखा रामचन्द्रः ॥
सर्वस्वं मे रामचन्द्रो दयालु-
र्नान्यं जाने नैव जाने न जाने ॥ ३० ॥

મારી માતા (પોષક) રામ છે, મારા પિતા (ચડાલક) રામચંદ્ર છે, મારા સ્વામી (નિયામક) છે, મારા સખા (હિતકર્તા મિત્ર) રામચંદ્ર છે. મત કે મારું સર્વસ્વ દયાળુ રામચંદ્રજ છે; બીજાને હું જા નથી, એને ઓળખતો પણ નથી[2] ૩૦

---

१ शिरसा उरसा दृष्ट्या मनसा वचसा तथा ।
पद्भ्यां कराभ्यां जानुभ्यां प्रणामोऽष्टांग उच्यते

મસ્તક, છાતિ, દૃષ્ટિ, મન, વચન, ચરણ, હાથો, અને ઢ એ આઠ અંગથી પ્રણામ તે સાષ્ટાંગ કહેવાય છે.

૨ આવી વૃત્તિ ચિત્તની રહે ત્યારે જ અન્યાશ્રય ન

दक्षिणे लक्ष्मणो यस्य वामे च जनकात्मजा ॥
पुरतो मारुतिर्यस्य तं वन्दे रघुनन्दनम् ॥ ३१ ॥

જેમની જમણી કોરે શ્રી લક્ષ્મણ છે, ડાબે પડખે શ્રીજાનકીજી છે, જેની આગળ શ્રી હનુમાનજી છે, તે રઘુનંદનને હું વંદન કરૂં છું ૩૧

लोकाभिरामं रणरङ्गधीरं राजीवनेत्रं रघुवंशनाथम् ॥
कारुण्यरूपं करुणाकरं तं श्रीरामचन्द्रं शरणंप्रपद्ये॥३२॥

લોકોને આનંદ આપનાર, રણસંગ્રામમાં ધીર કમળદળનેત્ર, રઘુવંશના નાયક, દયાની મૂર્તિ, કરૂણાળુ, તે શ્રી રામચંદ્રનો હું આશ્રય લઉં છું. ૩૨

मनोजवं मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ॥
वातात्मजं वानरयूथमुख्यं श्रीरामदूतं शरण प्रपद्ये
॥ ३३ ॥

મનના જેવા વેગવાળા, વાયુ જેવી ગતિવાળા, ઇન્દ્રિયોને

જીતનાર, બુદ્ધિમાન પુરૂષોમાં વખાણાયેલા વાયુના પુત્ર, વાનરસેનાના અધિપતિ, એવા શ્રી રામચંદ્રજીના દૂત[1] (શ્રી હનુમાનજી) ને હું શરણે જાઉં છું. ૩૩.

कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ॥
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥३४॥

કાવ્યરૂપી કલ્પવૃક્ષની શાખા ઉપર બેસીને મનોહર મધુર "શ્રી રામ! શ્રી રામ!" એવી રીતે ઉચ્ચાર કરતાં વાલ્મીકિ ઋષિરૂપ કોયલને હું નમસ્કાર કરૂં છું. ૩૪.

आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसम्पदाम् ॥
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयोभूयो नमाम्यहम् ॥ ३५ ॥

આપદાઓને હરનારા, સર્વ સંપત્તિઓને દેનારા, લોકોને આનંદ આપનારા શ્રીરામચંદ્રજીને હું વારંવાર પ્રણામ કરૂં છું. ૩૫.

---

૧ દૂતદ્વારા મેલાપ થાય છે. મતલબ કે ભક્તના સંગથી જ ભગવાનનો મેલાપ થાય છે.

भर्जनं भवबीजानां मार्जनं सुखसम्पदाम् ॥
तर्जनं यमदूतानां रामरामेति गर्जनम् ॥ ३६ ॥

ભવ (સંસાર) ના બીજને બાળનાર, (જન્મ-મરણના કારણોનો નાશ કરનાર), સુખ અને સંપત્તિયોને વધારી ઉજ્વળ કરનાર, યમના દૂતોને તરછોડનાર, " શ્રી રામ ! શ્રી રામચંદ્ર " એ ગર્જના છે. ૩૬.

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे
रामेणाभिहता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ॥
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोस्म्यहं
रामे चित्तलयः सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ।३७।

રાજાઓમાં ચુડામણી શ્રી રામ નિરંતર જય પામે છે. રમા (સીતા) પતિ શ્રી રામને હું ભજું છું. જે રામે રાક્ષસોની સેનાનો સંહાર કર્યો છે, તે રામને હું નમું છું. શ્રી રામથી પરતર (ઉત્તમોત્તમ) બીજી ગતિ નથી. રામનો

હું દાસ છું. રામમાં સદા મારા ચિત્તનો લય થજો. હે રામ ! મારો ઉદ્ધાર કરો. * ૩૭.

राम रामेति रामेति रमे रामे मनोरमे ॥
सहस्रनाम तत्तुल्यं रामनाम वरानने ॥ ३८ ॥

રામ ! રામ ! રામ ! એમ વારંવાર જપતાં મારૂં મન મનોહર રામમાં રમે છે. હે વરાનને ! (સુમુખી પાર્વતી !) એક રામ નામ બીજાં હજાર નામની સમાન છે. અથવા વિષ્ણુ સહસ્ર નામના જપની તુલ્ય એક રામનામનું ફળ છે. ૩૮

इति श्रीबौधकौशिकविरचितं श्रीरामरक्षास्तोत्रंसम्पूर्णम् ॥

---

* આ શ્લોકમાં આઠે કારક (વિભક્તિયો) રામનામને લાગુ પાડી છે.

अष्टादशश्लोकी गीता ॥

अर्जुन उवाच ॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ॥
न च श्रेयोऽनु पश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ १ ॥

વળી હે કેશવ ! હું અપશુકનો જોઉં છું. અને સગા સહોદરને યુદ્ધમાં હણીને હું કંઇ શ્રેય જોતો નથી. ૧, ૩૧*

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय ॥
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ।२।

હે ધનંજય ! (શત્રુના ધનને જીતનાર !) યોગમાં રહી સંગ, (આસક્તિ) છોડી, સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિમાં સમચિત્ત થઇને કર્મો કર. કારણ સમાન વૃત્તિને જ યોગ કહે છે. ૨, ૪૮.

---

* આ શ્લોકો મૂળ ગીતામાં કયે સ્થળે છે, તે દર્શક અધ્યાય તથા શ્લોકના આંકડા દરેક શ્લોકના અર્થને છેડે મૂકયા છે.

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ॥
इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥३॥

જે કર્મેન્દ્રિયોને કબજે કરી, મનથી વિષયોને સંભારતો રહે છે, તે વિમૂઢાત્મા (જેનું મન સાવ મૂઢ થઈ ગયું છે એવો) મિથ્યાચારી કહેવાય છે. ૩, ૬.

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ॥
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥४॥

શ્રદ્ધાવાન્, તત્પર અને ઇંદ્રિયોનો સંયમ કરનાર જ્ઞાન પામે છે. જ્ઞાન પામીને તુરત જ પરમ શાન્તિ (મોક્ષ) મેળવે છે. ૪, ૩૯.

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ॥
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥५॥

ઇન્દ્રિય મન અને બુદ્ધિને સંયમનાર (સ્વાધીન રાખનાર) મોક્ષપરાયણ; ઇચ્છા ભય અને ક્રોધ એ જેનાં જતાં રહ્યાં છે એવો જે મુનિ તે હંમેશાં (જીવન મુક્ત) જ છે. ૫, ૨૮

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ॥
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ ६ ॥

યુક્ત * (યથાયોગ્ય) આહાર વિહારવાળાને અને કર્મને વિષે યુક્તચેષ્ટાવાળાને તથા યુક્ત ઊંઘતા જાગતા (સાધક) ને યોગ, દુઃખને હણનારો થાય છે. ૬, ૧૭

* યુક્ત આહાર (મિતાહાર) એટલે સુખેથી પચે તેટલો ખોરાક. એનું સામાન્ય પ્રમાણ એ છે કે પેટમાં જેટલો અવકાશ હોય, તેનો લગભગ અર્ધભાગ અન્ન કે ફલફુલથી અને પા ભાગ જળથી રોકાય અને પા ભાગ વાયુના અવર જવર માટે ઉણો રહે એવો આહાર રાખવો. યુક્તવિહાર એટલે થાક ન લાગે એટલું ચાલવું વગેરે; તથાપિ ઓછામાં ઓછું નિત્ય એક યોજન (ચાર ગાઉ) પણ અટન કરવું જોઇએ. યુક્તચેષ્ટા એટલે અતિ વાચાળ ન થતાં પ્રણવાદિ મંત્રનો જપપાઠ કરવો તે. યુક્ત ઉંઘવું જાગવું એટલે રાતના ચાર ભાગ કરી પહેલા અને ચોથા ભાગમાં જાગવું અને બીજા અને ત્રીજા ભાગમાં નિદ્રા લેવી તે.

(સુબોધિની ભગવદ્ગીતા.)

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्तिते ॥ ७ ॥

આ મારી (ત્રિ) ગુણમયી દૈવી માયા* દુસ્તર (મુશ્કેલીથી ઓળંગાય એવી છે.) જે મને જ શરણુ આવે છે, તેઓ એ માયાને તરે છે. ૭, ૧૪

अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥८॥

અગ્નિ, જ્યોતિ, દિવસ, શુકલપક્ષ, ઉત્તરાયણના ૭ માસ એમાં પ્રયાણ કરનારા જનો (યોગીઓ) જેઓ બ્રહ્મને જાણનારા છે તેઓ બ્રહ્મને પામે છે. ૮ ૨૪

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥९॥

કોઈ મોટો દુરાચારી પણ જો અનન્યભાવથી મને જ

---

* દિવ એટલે પ્રકાશવું, તે પરથી પ્રકાશરૂપ પરબ્રહ્મના આશ્રયે રહેલી માયા તે દૈવીમાયા.

ભજતો હોય, તો તેને સાધુ (સદાચારી) માનવો, કેમકે તે સારા નિશ્ચયવાળો છે. ૯, ૩૦.

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोक महेश्वरम् ।
असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥

અજન્મા, અનાદિ અને લોકોનો મોટો ઇશ્વર હું એમ જે મને જાણે છે, તે મૃત્યુલોકમાં સંમોહથી રહિત હોવાને લીધે સર્વ પાપોથી સાવ મુક્ત થાય છે. ૧૦, ૩.

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्त सङ्गवर्जितः ।
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥ ११ ॥

હે પાંડવ ! મારી પ્રીતિને માટે કર્મ કરનાર, હું જ જેને પરમ છું એવો, સંગવર્જિત તથા કોઇ પણ પ્રાણી સાથે જરા પણ વેર ન રાખનાર, જે મારો ભક્ત છે તે મને પામે છે. ૧૧, ૫૫.

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।
ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥१२॥

(પડનરૂપ) અભ્યાસ કરતાં જ્ઞાન વધારે શ્રેષ્ટ છે, જ્ઞાન કરતાં ધ્યાન વધારે ઉત્તમ છે, ધ્યાનથી કર્મ ફળનો ત્યાગ ચઢીઆતો છે, કેમકે તેથી તરત જ શાંતિ (મોક્ષ) મળે છે. ૧૨, ૧૨.

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ॥
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ १३ ॥

હે ભારત ! વળી, સર્વ ક્ષેત્રોમાં ક્ષેત્રજ્ઞ પણ મને જ જાણ. ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ એ બેઉનું જે જ્ઞાન, તે જ્ઞાન જ મને સમંત છે. અર્થાત્ જ્ઞાનજ ખરૂં જ્ઞાન છે. ૧૩, ૨

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ॥
स गुणान्समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ १४ ॥

---

૧ ત્યાગથી ઇશ્વરપ્રીત્યર્થ કર્મ થશે. ઇશ્વરપ્રીત્યર્થ કર્મ થવાથી અભ્યાસ થશે અભ્યાસથી ઈશ્વરમાં મનની પ્રવૃત્તિ થશે અને ઇશ્વરમાં મન પેસી જતાં મોક્ષ મળશે.

જે મને અવ્યભિચાર (અનન્ય) ભક્તિયોગથી ભજે છે;
તે આ ગુણોને અતિક્રમણુ કરી બ્રહ્મભાવને પામે છે. ૧૪, ૨૬.

निर्मानमोहाजितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्त-
कामाः ॥
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं
तत् ॥१५॥

માન અને મોહ જેમના નિવૃત્ત થયા છે, સંગના દોષો જેમણે જીત્યા છે, અધ્યાત્મસ્વરૂપમાં નિષ્ઠાવાન્ (તથા) કામ જેમનો સંપૂર્ણ નિવૃત્ત થયો છે એવા, સુખ દુઃખ નામે દ્વંદ્વો (જોડકા) થી છૂટેલા, અમૂઢ મોહ (મોહ–અજ્ઞાન–થી રહિત યોગીઓ) તે અખંડ (અવિ-કારી) ધામને પામે છે. ૧૫, ૫.

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥१६॥

જે શાસ્ત્રવિધિને છોડીને સ્વચ્છંદપણાથી વર્તે છે, તે સિદ્ધિને પામતો નથી, અને પરમગતિને (પણ) પામતો નથી, ૧૬, ૨૩.

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।
भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ १७ ॥

મનની પ્રસન્નતા, સૌમ્યતા[1], મૌન, મનનો સારો નિગ્રહ, અંતઃકરણની સારી વૃત્તિ એ માનસિક તપ કહ્યું છે. ૧૭, ૧૬.

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥१८॥

સર્વ ધર્મો (ના આશ્રય) નો પરિત્યાગ કરીને એક મને શરણ આવ. હું તને સર્વ પાપોથી છોડાવીશ, શોક ન કર. ૧૮ ૬૬.

૧ સર્વ લોકોના હિતની ઇચ્છા કરવી તથા શાસ્ત્રનિષિદ્ધ વિષયોનું સ્મરણ ન કરવું તે.

गीतासारमिदं पुण्यं यः पठेत्सुसमाहितः ।
विष्णुलोकमवाप्नोति भयशोकविनाशनम ॥ १९ ॥

આ પુણ્યકારક, ભય અને શોકનો વિનાશ કરનારી ગીતાનો સાર જે સમાહિત ચિત્ત થઇને ભણે છે, તે વિષ્ણુલોક (વૈકુંઠ) ને પામે છે.

इति श्रीवेदव्यासविरचिता अष्टादशश्लोकी गीता सम्पूर्णा ॥

श्रीविष्णुस्तवनम्.

मूकं करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिम् ।
यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम् ॥ १ ॥

शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशम् ।
विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ॥
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यम् ।
वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥२॥

विष्णोः षोडष नामानि

औषधे चिन्तयेद्विष्णुं भोजने च जनार्दनम् ।
शयने पद्मनाभं च विवाहे च प्रजापतिम् ॥ १ ॥
युद्धे चक्रधरं देवं प्रवासे च त्रिविक्रमम् ।
नारायणं तनुत्यागे श्रीधरं प्रियसंगमे ॥ २ ॥
दुःस्वप्ने स्मर गोविन्दं संकटे मधुसूदनम् ।
कानने नारसिंहं च पावके जलशायिनम् ॥ ३ ॥
जलमध्ये वराहं च पर्वते रघुनन्दनम् ।
गमने वामनं चैव सर्वकार्येषु माधवम् ॥ ४ ॥
षोडशैतानि नामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ ५ ॥

ઔષધ પીતાં વિષ્ણુનું, ખાતી વખતે જનાર્દનનું, સૂતી વખતે પદ્મનાભનું, વિવાહમાં પ્રજાપતિનું, રણસંગ્રામમાં ચ-

દર્શન ચક્રધારી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું, મુસાફરીમાં ત્રિવિક્રમનું, મરણ સમયે નારાયણનું, પ્રિયના સંગમાં શ્રીધરનું, ખરાબ સ્વપ્ન સમયે ગોવિન્દનું, સંકટમાં મધુસૂદનનું. વનમાં નરસિંહનું, અગ્નિમાં ક્ષીરશાયીનું, જલમાં વરાહનું, પર્વત-પર રામચંદ્રનું, યાત્રામાં વામનનું, અને સર્વ કામમાં માધવ (શ્રીલક્ષ્મીનારાયણનું) નું ચિન્તવન કરવું.

આ સોળ નામો જે સવારે ઉઠતી વખતે ભણે છે, તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઇ વિષ્ણુલોક (વૈકુંઠ) ને પામે છે. ૫

સમાપ્ત.

ઠેકાણું બદલ્યું.

વૈદ્ય અને ધર્મોપદેશક તરીકે ત્રેવીશ વર્ષ સુધી મુંબઇમાં વાસી ઘણા પ્રસિદ્ધ થયેલ વૈદ્યશાસ્ત્રી દામોદર કાનજીને નામદાર મહારાજાશ્રી ગાયકવાડ સરકારે ખાસ પોતે ઘણા વખત સુધી ધર્મોપદેશ સાંભળી, આશ્રય આપવાથી તેઓ હાલ શ્રી વડો-દરામાં વસે છે; તો વૈદ્યક અને ઉપદેશ સબંધે જે જે કામ હોય તેણે નીચેને શિરનામે ખબર આપવી.

વૈદ્યશાસ્ત્રી દામોદર કાનજી.
અમદાવાદી પોળ. કડવાશેરી.
મુ. વડોદરા.